

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра інформаційної та соціокультурної діяльності

ЩАВУРСЬКА (Юсько) Тетяна Михайлівна

**Неформальна освіта як фактор підвищення кваліфікації викладача/Non-
formal education as a factor in teacher training**

спеціальність: 015 05 - Професійна освіта

освітньо-професійна програма - Інформаційне забезпечення управління та
електронне урядування

Кваліфікаційна робота

Виконала: студентка групи
ПОІЗм-21 Т.М. Щавурська

Науковий керівник:
д.пол.н., професор
М.В. Лазарович

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

« ___ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Л. І. Біловус

ТЕРНОПІЛЬ – 2020

АНОТАЦІЯ

У дослідженні визначено сутність поняття «якість освіти». Охарактеризовано відмінність між формальною та неформальною освітою, яка здійснюється не навчальними закладами, а різними іншими організаціями і установами. Доведено, що неформальна освіта менш структурована і не обов'язково завершується отриманням загальновизнаного документа про освіту. Авторка охарактеризувала неформальну освіту в Україні та її процес становлення у світовій теорії та практиці. Проведено порівняння формальної та неформальної освіти педагогів. У магістерській роботі охарактеризовано різні види неформальних освітніх практик в Україні.

Ключові слова: якість освіти, неформальна освіта, формальна освіта, інновації, освітні практики.

ANNOTATION

The essence of the concept of «quality of education» is defined in the research. The difference between formal and non-formal education, which is carried out not by educational institutions, but by various other organizations and institutions, as well as not always by professional teachers (lecturers), is characterized. Non-formal education has been shown to be less structured and does not necessarily result in a generally accepted education document. The author described non-formal education in Ukraine and its process of formation in world theory and practice. A comparison of formal and non-formal education of teachers is made. The master's thesis describes different types of non-formal educational practices in Ukraine.

Key words: quality of education, non-formal education, formal education, innovations, educational practices.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІННОВАЦІЇ У РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	6
1.1 Якість освітніх послуг у сучасній освіті.....	6
1.2 Нормативно-правові та науково-методичні засади підготовки фахівця.....	14
Висновок до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2. СУТНІСТЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	23
2.1 Неформальна освіта у сучасних наукових дослідженнях.....	23
2.2 Особливості неформальної освіти для дорослих.....	30
2.3 Основні види неформальної освіти.....	39
Висновок до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3. НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ПЕДАГОГА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	49
3.1 Роль неформальної освіти в професійному розвитку педагога.....	49
3.2 Порівняльні аспекти формальної та неформальної освіти педагогів.....	56
3.3 Характеристика неформальних освітніх практик.....	63
Висновок до розділу 3.....	83
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88

ВСТУП

Висока якість освіти сьогодні набирає все більшого значення і трактується як один з основних і вирішальних елементів, позиції певного типу навчального закладу чи його випускників на ринку праці. Це набирає великого значення у єдиному освітньому просторі, вказуючи на необхідність відповідності системи освіти потребам ринку праці. У такому випадку найбільшої уваги заслуговують навчальні заклади, основною функцією яких є забезпечення відповідної якості освітніх послуг. Освіта може бути якісною лише тоді, коли всі її компоненти будуть відповідати встановленим критеріям та вимогам сучасного суспільства. Освіта – відносно особлива, автономна, внутрішньо зв'язна система інституції та дій спрямованих на розвиток особистості й суспільства. Ці риси забезпечуються відповідними юридичними актами, які регулюють мету, зміст і організаційну структуру освіти. Освіта – найбільш прогресивна дія на користь розвитку дітей і молоді, а також дорослих, яка реалізується через систему спеціалізованих суспільних інституцій.

Набула популярності неформальна освіта, яка характеризується систематизацією навчання і цілеспрямованою діяльністю учнів, спрямованістю на задоволення освітніх потреб громадян, окремих соціальних, професійних груп, суспільства, результатом якої є збільшення освітнього потенціалу. На відміну від формальної, неформальна освіта здійснюється не навчальними закладами, а різними іншими організаціями і установами, а також не завжди професійними педагогами (викладачами). Вона менш структурована і не обов'язково завершується отриманням загальновизнаного документа про освіту.

В даний час, коли відбувається становлення громадянського суспільства, розвиток так званого третього сектора, основними соціальними суб'єктами

якого є громадські некомерційні організації, саме вони найбільше займаються неформальною освітою дорослих. Розробкою і здійсненням навчальних програм в різних освітніх проєктах цих організацій займаються, як правило, або їх менеджери і співробітники, або фахівці (не педагоги) відповідних сфер суспільної практики, серед яких представлені і працівники освітніх установ. Актуальним завданням є вивчення ролі неформальної освіти у підвищенні кваліфікації педагогів.

Мета роботи полягає вивченні ролі неформальної освіти у діяльності педагога.

Об'єкт: сучасний освітній процес.

Предмет: охарактеризувати неформальну освіту в Україні та її процес становлення у світовій теорії та практиці.

Завдання:

- 1) виявити сутнісні характеристики поняття «якість освіти» та «освіти»;
- 2) охарактеризувати основні правові, організаційні, методичні засади функціонування системи вищої освіти;
- 3) визначити зміст поняття «неформальна освіта» та провести порівняння формальної та неформальної освіти педагогів;
- 4) охарактеризувати різні види неформальних освітніх практик в Україні.

Методи дослідження зумовлені специфікою даної дослідницької роботи і потребами комплексного і міждисциплінарного аналізу теми. У дослідженні авторка спиралася на загальнонаукові методи: порівняльно-критичний метод і принцип типологізації, структурно-функціонального метод, системний підхід, методи аналізу і синтезу, історичний метод, метод спостереження.

Наукова новизна одержаних результатів. У дослідженні проведено оцінку ефективності використання неформальних освітніх практик у сучасній діяльності педагога.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається актуальністю, новизною і сукупністю положень, які виносяться на захист. Матеріали дослідження можуть стати теоретичною основою для розробки і впровадження деяких тем і спецкурсів із педагогіки тощо.

Апробація результатів. Основні положення дослідження апробовано на студентських конференціях.

Структурно магістерська робота складається із вступу, трьох розділів і 5 підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ІННОВАЦІЇ У РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

1.1 Якість освітніх послуг у сучасній освіті

Згідно з думкою науковців освіта має важливий вплив як на особистість, так і на групу людей, сприяючи їхньому розвитку, та посилює можливості стати свідомими і творчими членами суспільної, культурної та національної спільноти. Лише така освіта може відігравати значну роль для громадського і культурного розвитку суспільства. Вкладати інвестиції в людський капітал стає дедалі економічно вигідно [14, с. 32]. У 90-х роках ХХ ст. науковці Західної Європи та Північної Америки стверджували, що якісна освіта – це високий розвиток особистості і надання випускникам знань і необхідних вмінь, які допомагають конкурувати з іншими людьми на ринку праці. Однак ці два пріоритети вимагають запевнення якості освітніх послуг [13, с.72]. А. Стонер та С. Ванкел вважають, що визначення якості освіти залежить від характеру зв'язків з певним навчальним закладом, від того, як в ньому виконують свої функції викладачі, студенти, адміністрація, а також від побажань організацій, які працевлаштовують його випускників [27].

Якість елементів цієї системи може бути висока, інші ж елементи можуть мати нижчий рівень, тому це може призвести до погіршення якості освіти загалом [27, с. 44]. Учасники процесу навчання, тобто держава, академічне середовище, ринок (учні, студенти, випускники, роботодавці) вимагають від навчальних закладів високої якості освіти, і які своєю чергою повинні виконувати поставлені перед ними завдання.

Якість освітніх послуг – це сукупність властивостей та ознак тих послуг, які здатні задовольняти потреби та вимоги суб'єктів (зацікавлених сторін) [20, с.

б]. Оточення є одним з елементів, що безпосередньо формують функції навчального закладу.

У польській освітній системі існує таке поняття, як інтересаріус: група осіб, яка безпосередньо впливає на спрямування навчальної діяльності для досягнення поставленої мети. Ця група поділяється на дві категорії – зовнішні і внутрішні [27, с. 116]. Одержання освітньої послуги частково залежить від того, як функціонують між собою окремі елементи в системі. Наприклад, окремі особи, що входять до складу групи, займають кадрові посади, які виконують конкретні функції в ланцюзі послуг, допомагають, окрім своїх функцій виконувати інші освітні послуги. Слабкі елементи при проектуванні будь-якої частини системи можуть призводити до зниження якості освіти [28, с. 131].

Якість освіти є можливою завдяки її складовим, які при взаємодії між собою з успіхом виконують поставлену перед ними мету [16, с. 70].

Такими складовими є:

- якість матеріального потенціалу;
- якість нематеріального потенціалу;
- якість процесів, що реалізуються в школах.
- якість результату [30, с. 16].

Якість результату є важливою складовою освітніх послуг. Вона охоплює чинники: результати в науці як учнів, так і студентів, результати проведеного анкетування, позиції у рейтингах навчальних закладів у державі, оцінку акредитаційної ситуації, кількість наукових публікацій, наукові конференції, отримані нагороди, сертифікати, відзнаки, кількість випускників, і студентів вишів, працевлаштованих в організаціях. Якість результату відрізняється стосовно функціональної якості освітньої послуги певними чинниками: виконання доручень студентами і випускниками вищої школи, сатисфакція оточення, зацікавлення освітніми послугами, утворення

центру зв'язків (наприклад за принципом співпраці) з випускниками, роботодавцями, відставними працівниками.

Говорячи про якість освітніх послуг, Й. Бердовський вказує, крім того, на такі вимоги і критерії:

- 1) якість розробленої організаційної структури навчального закладу, а також сфер обов'язків, уповноважень і відповідальності адміністративних, технічних та інших працівників;
- 2) якість соціальних умов педагогічних кадрів;
- 3) якість адміністративного обслуговування, що функціонують у додаткових підрозділах навчального закладу;
- 4) якість праці окремих деканатів з дотриманням обов'язкових процедур;
- 5) якість праці установ і кафедр, що входять в організаційну структуру вищої школи та забезпечують внутрішню злагоджену діяльність;
- 6) якість певної документації та матеріалів для здобуття певного статусу ЗВО, а також забезпечення відповідного трансферу зовнішньої взаємодії;
- 7) якість розроблених навчальних програм і їх поточна верифікація;
- 8) якість розроблених підручних необхідних матеріалів для реалізації навчальних програм;
- 9) якість викладацького складу з відповідних дисциплін;
- 10) якість навчання і впровадження сучасних способів передання знань під час лекцій;
- 11) якість проведених семінарських занять освітніх рівнів «ліценціат» і «магістр»;
- 12) якість виконання дослідницьких робіт різних освітніх рівнів;
- 13) якість і дієвість зворотної інформації;
- 14) якість внутрішньої і зовнішньої взаємодії у навчальному закладі;
- 15) якість життя вчителів, викладачів, учнів і студентів;

16) якість методів, які сприяють покращенню всіх процесів, що дозволяє правильно функціонувати навчальному закладу, як осередку, котрий має найбільшу користь для суспільства.

17) якість інших чинників, що мають індивідуальний вплив на учня, що в подальшому продовжує навчання у вищому навчальному закладі і який згодом одержує диплом ліценціата, інженера, магістра чи також доктора [15, с. 279 – 28].

Висока якість освіти сьогодні набирає все більшого значення і трактується як один з основних і вирішальних елементів, позиції певного типу навчального закладу чи його випускників на ринку праці. Це набирає великого значення у єдиному освітньому просторі, вказуючи на необхідність відповідності системи освіти потребам ринку праці. У такому випадку найбільшої уваги заслуговують навчальні заклади, основною функцією яких є забезпечення відповідної якості освітніх послуг.

Отже, можемо зробити висновок, що освіта може бути якісною лише тоді, коли всі її компоненти будуть відповідати встановленим критеріям та вимогам сучасного суспільства. Освіта – відносно особлива, автономна, внутрішньо зв'язна система інституції та дій спрямованих на розвиток особистості й суспільства. Ці риси забезпечуються відповідними юридичними актами, які регулюють мету, зміст і організаційну структуру освіти. Отже, освіта – найбільш прогресивна дія на користь розвитку дітей і молоді, а також дорослих, яка реалізується через систему спеціалізованих суспільних інституцій [17, с. 12].

В. Оконь поняття освіта розуміє як «діяльність, що полягає у переданні загального і професійного навчання, а також як реалізацію певної виховної мети, що дає можливість особистості всебічно розвиватися, а суспільству поєднувати теперішні культурні зв'язки з історичним минулим. «Освіта»

містить цілу низку дій, які реалізуються через систему виховання в сім'ї, систему дистанційного чи безперервного навчання» [23, с. 163].

Отже, як свідчать сучасні фахові джерела, поняття «освіта» є досить широким у світовій педагогіці.

Й. Щепанський, визначаючи освіту, вказує на три її основні складові:

– освіта є великим комплексом інституцій, суспільних ідей, установок, організації матеріального обладнання, а також ідей і систем значущості тих, які трудяться на благо освіти, суспільству, людям як членам суспільства, а перш за все дітям і молоді;

– освіта є комплексом надзвичайно різних і водночас організованих дій, які виконуються в рамках інституцій і організацій та покликані передавати членам суспільства певний зміст знань і навичок;

– стан усвідомлення членів суспільства важливості застосування отриманих знань у професійному аспекті, в публічному житті, участі у формуванні культури, політики й економіки [28, с. 7].

Дещо по-іншому трактує поняття освіти «Енциклопедія педагогіки XXI століття». Освіта «обіймає сукупність освітніх інституцій і виконує в них інтенсивні і в міру раціональні процеси, які слугують навчанням для особистості – однаково як дітей, так і молоді, а також дорослих; вона є дією, мета якої полягає в донесенні окремим особам і цілому суспільству інформації про визначений рівень їхнього розумового і професійного розвитку; цей процес реалізується, головним чином, через удосконалення розумових здібностей і пізнання різних явищ культури» [17, с. 8].

На думку сучасних дослідників, термін «освіта» в теперішній час позначає три взаємопов'язаних поняття:

- спеціально організовану систему передавання досвіду;
- процес навчання;

- результат надбання особистістю часткового чи сумарного досвіду в системі освіти [7, с. 150].

Український науковець В. Шевченко стверджує, що освіта — це поняття філософії і культури, що теоретично фіксує, виражає і пояснює соціокультурне самовідтворення конкретно взятої нації і людства загалом [6].

Ю. Ветров у найширшому значенні під освітою розуміє цілісний процес становлення і розвитку особистості, прийняття його етичних норм, засвоєння різного роду інформації, засвоєння особистістю конкретних змістових аспектів культури, набуття грамотності в існуючих у ній мовах, орієнтованості в текстах [24, с. 30].

О. Бодальов, В. Сластьонін, В. Жуков, Л. Лантєв освіту розглядають в якості процесу передачі знань і культурних цінностей, що накопичені попередніми поколіннями. Відповідно, освіта є соціокультурним феноменом і виконує соціокультурні і прогресивно-освітні функції [11, с. 34].

Так, серед функцій Н. Бордонська та А. Реан вважають важливими такі:

1. Освіта – це один з оптимальних та інтенсивних способів входження людини в світ науки і культури.
2. Освіта – це відтворення в освітніх структурах культурних взірців і норм життя, які випереджають сучасний стан суспільства, проектуючи елементи його культурно-освітніх процесів.
3. Освіта – це процес соціалізації людини і спадкоємності поколінь.
4. Освіта – це механізм формування суспільного і духовного життя людини та галузі масового духовного виробництва.
5. Освіта – це функції розвитку регіональних систем і національних традицій.
6. Освіта є тим соціальним інститутом, за допомогою якого передаються і втілюються базові культурні цінності і цілі розвитку суспільства.

7. Освіта виступає в якості реалізатора і прискорювача культурних змін і перетворень в суспільному житті та в конкретній людині [16, с. 224].

С. Кульневич і Т. Лакоценіна під освітою розуміють процес створення духовного образу людини, який утворюється під впливом моральних цінностей. Освіта – це і спеціальна сфера соціального життя, в якій продукуються зовнішні і внутрішні умови розвитку суб'єктів освітнього процесу (учня і педагога) в їх взаємодії, а також в автономному режимі в процесі засвоєння культурних цінностей [9, с. 64].

Найбільш ґрунтовне визначення поняття «освіта» ми зустрічаємо у В. Ледньова: «Освіта – це суспільно організований і нормований процес постійної передачі від попередніх поколінь до наступних соціально значущого досвіду, що є в онтогенетичному плані становленням особистості, у відповідності з генетичною програмою і соціалізацією людини» [7, с. 9].

Отож, як зазначає український педагог В. Ковальчук, «освіта є головним чинником розвитку нарощування інтелектуального потенціалу нації, її самостійності та міжнародної конкурентно-спроможності, а також базовим чинником, що сприяє здійсненню людиною своїх громадянських, економічних і культурних прав. Освіта визначає рівень і якість розвитку економіки і праці, виступає стратегічним ресурсом функціонування державних і політичних структур, сприяє формуванню та розвитку особистості» [31]. Сучасна освіта характеризується варіативністю, яка широко використовується при організації навчання, виборі його структури, змісту, педагогічних технологій; зниженням ролі директивних методів управління освітнім процесом; різноманітністю форм навчання, розвитком дистанційних форм за допомогою телекомунікаційних засобів. Ці компоненти передусім відносяться до організаційно-методичних проблем і достатньо широко представлені в науковій і педагогічній літературі, тому є доречним розглянути основні напрями розвитку освіти.

Основні тенденції розвитку суспільства знаходять своє відображення саме в освітній сфері, людина знаходиться в стані постійного вибору, пошуку найбільш оптимального рішення відповідно до існуючих умов. Традиційна система освіти вже не може ефективно виконувати роль засобу освоєння світу людиною, саме тому сучасна освіта пропонує відкритість світу [13, с. 76].

Відкритість освіти базується, передусім, на принципах доступності навчання, тобто учень має можливість отримати інформацію у всій її повноті про об'єкт вивчення, доступ до різноманітних сучасних засобів навчання, доступ до педагогів в якості консультантів в процесі самонавчання, можливість вибору різноманітних форм навчальних матеріалів.

Вступ України до світового культурного і освітнього простору потребує перетворення існуючої освітньої системи в гуманістичну, шляхом визнання підходів, які існують в світовій педагогічній практиці, а також вироблення власних методологічних принципів і підходів самореалізації педагогічної діяльності. Серед нових методологічних підходів і орієнтирів в освіті можна виділити наступні:

- 1) феноменологічний та синергетичний підхід до освіти;
- 2) самоорганізація методологічної культури педагога як основа професійної культури і творчості;
- 3) педагогічна підтримка організаційної діяльності виховання та навчання;
- 4) прогностичне планування освітніх проектів;
- 5) діагностичний і системний підхід до суб'єкта освіти тощо.

Ідея гуманізації освіти орієнтована на формування цілісної, всебічно розвиненої особистості, стимулює перехід від якості знань до якості освіти в цілому. Український науковець В. Кремень у своїх працях зауважує, що перехід до нового «антропоцентричного» та ціннісно-орієнтовного суспільства

можливий лише за умови переосмислення базових засад та орієнтирів побудови, функціонування і розвитку системи освіти [8, с. 14].

Нами проаналізовано тенденції розвитку поняття «якість освіти» та «освіти». Враховуючи освітні тенденції сучасності, якість освіти – це складне поняття, що включає в себе порівняння освітніх систем з метою їх реорганізації, удосконалення та покращення відповідно до теперішніх вимог.

1.2 Нормативно-правові та науково-методичні засади підготовки фахівця

На якість освіти наголошують Закон України «Про освіту», прийнятий 05 вересня 2017 року та Закон України «Про вищу освіту». Відповідно до статті 2 Закону України «Про освіту» законодавство України про освіту ґрунтується на Конституції України та складається із цього Закону, спеціальних законів, інших актів законодавства у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку [2]. Закон України «Про освіту» регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти [2].

Закон України «Про вищу освіту» встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку

країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [1]. Законом України «Про вищу освіту» визначено систему стандартів вищої освіти. Стандарт вищої освіти – сукупність норм, які визначають зміст вищої освіти, зміст навчання, засіб діагностики вищої освіти та нормативний термін навчання [1].

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року на основі аналізу сучасного стану розвитку освіти визначає мету, стратегічні напрями та основні завдання, на виконання яких має бути спрямована реалізація державної політики у сфері освіти. Метою Національної стратегії є:

- підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки;
- забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя [3].

Система державних стандартів вищої освіти є нормативною базою функціонування системи вищої освіти в цілому [30; 103]. Стандарти вищої освіти, як стверджує ряд вчених: В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, В. Г. Кремень, В. І. Луговий та ін., є основою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки, а також якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів [24; 80]. Професійний стандарт виступає в якості кваліфікаційного орієнтира.

Створені нормативно-правові документи свідчать про розвиток системи освіти. Вагомий вплив на освітній процес в закладах вищої освіти має дотримання основних положень Закону України «Про вищу освіту». Завдяки існуючим нормативно-правовим документам, ми можемо застосовувати інновації в освітньому середовищі, підвищувати якість навчання, створювати умови для конкурентоспроможності майбутніх фахівців та реалізовувати потенціал закладів вищої освіти. Цілями освіти є підготовка фахівців, котрі

здатні: розв'язувати складні задачі та вирішувати проблеми, що виникають під час здійснення професійної діяльності; використовувати теоретичні знання та практичні навички для виконання комплексу різноманітних завдань під час здійснення професійної діяльності; застосовувати новітні освітні та інформаційні технології в професійній діяльності та при підготовці фахівців.

Здебільшого передбачається комплексний підхід до підготовки фахівців із професійної освіти, що передбачає розуміння понять, концепцій, принципів успішної освітньої діяльності; гнучкість та унікальність індивідуальної навчальної траєкторії здобувачів вищої освіти, яка дає змогу набути необхідних компетентностей для здійснення викладацької діяльності з обраного фаху, а також поглибити знання й удосконалили навички у професійній сфері; надання студентам можливості удосконалити комунікативні навички та підняти рівень володіння іноземною мовою для подальшого її використання в освітній і професійній діяльності; застосування різних форм аудиторного, позааудиторного, теоретичного та практичного навчання, а також надання студентам можливості набуття першого педагогічного досвіду під час проходження практики в закладах професійної освіти, здобуття неформальної освіти.

Під час розроблення ОП використовують проєкт Стандарту вищої освіти за спеціальністю 015 Професійна освіта галузі знань 01 Освіта/Педагогіка для другого (магістерського) рівня вищої освіти, який був розміщений у 2018 році на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України для громадського обговорення. Крім того, ураховуються Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (Наказ МОН України від 11 вересня 2015 року № 922 (зі змінами)).

Зазвичай ОПП відповідає вимогам Національної рамки кваліфікацій. Причому, Національна рамка кваліфікацій змінювалася двічі (у 2019 і 2020 рр.),

тому ЗВО підготував ОПП як 2019 року, так і 2020 року, що ґрунтувалася на відмінностях: 1) у рівнях Національної рамки (8 і 7 відповідно); 2) відсутність інтегральної компетентності у 2020 році; 3) змістового наповнення основних дескрипторів Національної рамки кваліфікацій.

Інтегральна компетентність, яка забезпечується ОПП 2019 року, – це здатність розв’язувати складні задачі та проблеми в освітній і виробничій галузях відповідно до сфери обслуговування та/або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог. У ТСВО 2020 року інтегральна компетентність відсутня, оскільки вона вилучена з Національної рамки кваліфікацій. Зміст основних дескрипторів (знання, уміння, комунікація, автономія та відповідальність) зреалізований у різних відповідних змістовних наповненнях ОК залежно від років введення у дію ОПП. Виходячи з відповідності сформульованих компетентностей / результатів навчання дескрипторам НРК було визначено ПРН здобувачів вищої освіти за цією ОПП. Вони розподіляються за такими ознаками: ПРН (ПР1-ПР20, окрім ПР2, ПР8, ПР13, ПР18), що відображають загальні компетентності, ПРН (ПР1-ПР20, крім ПР5), що відображають спеціальні (фахові) компетентності, а ПРН (ПР21-ПР25) відображають спеціальні (фахові) компетентності, зорієнтовані на освітні компоненти, що формують унікальність програми.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» щодо вимог до підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти ця ОП передбачає забезпечення змісту освітніх компонентів відповідно до здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного

виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Відповідно до предметної області спеціальності 015 Професійна освіта передбачає: об'єкти вивчення: структура та функціональні компоненти системи професійної освіти; основи, технології та обладнання для виконання спеціальних робіт, пов'язаних із використанням методів відповідних наук на підприємствах, в установах та організаціях галузі/сфери відповідно до спеціалізації; цілі навчання: підготовка фахівців, здатних здійснювати фахову та освітню діяльність із професійної підготовки кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів для забезпечення виробничого процесу на підприємствах, в установах та організаціях; теоретичний зміст: основні поняття, концепції, принципи і технології освітньої та наукової діяльності, здійснення фундаментальних і прикладних досліджень у галузі документознавства, інформології та електронного урядування. Застосування теорій і методів педагогічних, фундаментальних і прикладних наукових напрямів галузі відповідної спеціалізації для розв'язання складних задач і вирішення проблем у професійній освіті та виробничій діяльності з інформаційного забезпечення управління та електронного урядування або під час навчання, здійснення досліджень, які характеризуються комплексністю, нестандартністю та невизначеністю умов; методи, методики та технології: методи організації, здійснення та корекції навчальної діяльності; методи стимулювання і мотивації пізнавальної активності здобувачів освіти, методи контролю за ефективністю освітньої діяльності; бінарні, інтегровані (універсальні) методи навчання; професійно-орієнтовані методики; навчальні, виховні, розвивальні освітні технології, ефективні методи коучингу для застосовування в процесі освітньої, науково-виробничої, проєктної, організаційної та управлінської діяльності; інструменти та обладнання: електронне, зокрема програмне, забезпечення

освітнього процесу, інформаційно-технічні засоби навчання; сучасне промислове, дослідницьке, технологічне обладнання предметної галузі відповідно до вимог, що висуваються до підготовки фахівців.

Можливість формування індивідуальної освітньої траєкторії здійснюється у ЗВО. Відповідно до цього вибіркова частина навчального плану передбачає обсяг кредитів, який студент повинен здобути протягом навчання; перелік дисциплін вибіркової частини навчального плану формується на підставі заявок кафедр Університету, які забезпечують підготовку за ОПП. Каталог вибірових навчальних дисциплін формується за поданням кафедр, факультетів (інститутів) для кожної ОПП). При формуванні заявок на викладання навчальних дисциплін дотримується принцип забезпечення викладання навчальних дисциплін не тільки профільними кафедрами, але й загальноуніверситетськими кафедрами. У здобутті неформальної освіти велику роль відіграють практики. Проходження практичної підготовки здобувачами вищої освіти регулюються Положенням про проведення практики здобувачів, затвердженим ректором ЗВО. Педагогічна і переддипломна практика є обов'язковою компонентою практичної підготовки і дає змогу сформувати у здобувачів ОПП компетентності, необхідні для подальшої професійної діяльності. Педагогічна практика формує такі фахові компетентності. Переддипломна практика забезпечує формування загальних компетентностей, фахових компетентностей.

ОП розробляють таким чином, що освітні компоненти передбачають набуття здобувачами вищої освіти на другому (магістерському) рівні соціальних навичок (soft skills). Ідеться про здатність співпереживати, уміння висловлювати власну думку та приймати рішення, толерантно ставитися до інакодумства, нестандартно мислити, орієнтуватися в зростаючих потоках інформації, володіти навичками згорання й аналізу інформації, мистецтвом

створення презентацій. Уміння працювати в команді, лідерські якості, удосконалення комунікативних навичок і навичок самодисципліни та самоорганізації формуються впродовж усього періоду навчання під час командного виконання креативних завдань, презентації результатів власних досліджень, виступів на семінарських заняттях, виголошення результатів роботи іноземною (англійською) мовою, виступів на наукових конференціях. Виокремлені соціальні навички формуються шляхом опанування всіх ОК, що забезпечують здобуття загальних і професійних компетентностей та досягнення ПРН, а також під час участі здобувачів у позаосвітній (позааудиторній) діяльності, зокрема участю в круглих столах, науково-практичних конференцій, освітніх семінарів, інших освітньо-просвітницьких заходів, що складають основу неформальної та інформальної освіти.

В організації освітнього процесу процедура визнання результатів навчання отриманих в неформальній освіті в ЗВО (наприклад, у ЗУНУ), регулюється Положенням про неформальну та інформальну освіту, затвердженим рішенням вченої ради (протокол № 2 від 30 вересня 2020 року). Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній та/або інформальній освіті, здійснюється за такими критеріями: 1) часовий інтервал вивчення дисципліни / кількість кредитів ЄКТС; 2) належність освітніх компонентів до обов'язкових чи вибіркового дисциплін; 3) змістове наповнення освітніх компонентів; 4) відповідність компетентностей, сформованих під час неформальної/інформальної освіти компетентностям ОПП або обсягу вибіркової частини ОПП; 5) відповідність результатів за неформальною/інформальною освітою програмними результатами навчання або обсягу вибіркової частини ОПП.

Висновок до розділу 1

Основні тенденції розвитку суспільства знаходять своє відображення саме в освітній сфері, людина знаходиться в стані постійного вибору, пошуку найбільш оптимального рішення відповідно до існуючих умов. Традиційна система освіти вже не може ефективно виконувати роль засобу освоєння світу людиною, саме тому сучасна освіта пропонує відкритість світу. Прийняті нормативно-правові документи свідчать про розвиток системи освіти. Вагомий вплив на освітній процес в закладах вищої освіти має дотримання основних положень Закону України «Про вищу освіту». Завдяки існуючим нормативно-правовим документам, ми можемо застосовувати інновації в освітньому середовищі, підвищувати якість навчання, створювати умови для конкурентоспроможності майбутніх фахівців та реалізовувати потенціал закладів вищої освіти.

Висока якість освіти сьогодні набирає все більшого значення і трактується як один з основних і вирішальних елементів, позиції певного типу навчального закладу чи його випускників на ринку праці. Це набирає великого значення у єдиному освітньому просторі, вказуючи на необхідність відповідності системи освіти потребам ринку праці. У такому випадку найбільшої уваги заслуговують навчальні заклади, основною функцією яких є забезпечення відповідної якості освітніх послуг.

Отже, можемо зробити висновок, що освіта може бути якісною лише тоді, коли всі її компоненти будуть відповідати встановленим критеріям та вимогам сучасного суспільства. Освіта – відносно особлива, автономна, внутрішньо зв'язна система інституції та дій спрямованих на розвиток особистості й суспільства. Ці риси забезпечуються відповідними юридичними актами, які регулюють мету, зміст і організаційну структуру освіти. Отже, освіта – найбільш прогресивна дія на користь розвитку дітей і молоді, а також

дорослих, яка реалізується через систему спеціалізованих суспільних інституцій

РОЗДІЛ 2. СУТНІСТЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1 Неформальна освіта у сучасних наукових дослідженнях

В даний час в світовому освітньому просторі можна виділити два варіанти розвитку феномена неформальної і інформальної освіти – американський і європейський.

В американській моделі передумови до виникнення понять у цій сфері містяться в працях філософа і вченого Д. Дьюї (кінець XIX століття) і андрагога М. Ноулеса (середина XX століття). Західні вчені-послідовники процес розвитку неформальної освіти пов'язували з розумінням в суспільстві того, що розвиток залежить від самих людей, і вважали, що однією з основ неформальної освіти є гуманістична психологія. А. Рождерс, один із засновників і лідерів гуманістичної психології, запропонував підхід, заснований на добровільному навчанні, опирається на потреби і досвід учнів [66]. До кінця XX століття в США і Канаді була створена інфраструктура неформальної і інформальної освіти, яка стала частиною освітнього бізнесу [24].

Європейська модель розглядається через впровадження парадигми освіти протягом усього життя. Висновки Лісабонського саміту Європейського союзу (2000 р.) «підтверджують, що успішний перехід до економіки і суспільства, заснованих на знанні, повинен супроводжуватися процесом безперервної освіти – навчання протягом життя» [24, с.135].

На думку Шігеру Аоягі, представника ЮНЕСКО в Індії, Бутані, Мальдівських островах і Шрі-Ланці, неформальна освіта, в залежності від країни, може охоплювати освітню програму з підвищення грамотності дорослих, поліпшення базової освіти, життєвих навичок, трудових навичок і культурного рівня людини [6].

Питання розвитку неформальної освіти дорослих знаходять відображення в дослідженнях вчених І. А. Зимньої [32], С. Г. Вершловського [26], Т. В. Мухлаєвої [38] та ін. О. В. Ройтблат зазначає, що при конструюванні поняття «неформальна освіта» можна відзначити «відмінність, різнорідність, об'єднаність, особливість, координованість елементів освіти, педагогічного процесу в основі неформальної освіти» [12, с.25].

На думку Е. С. Бабаєвої, неформальна освіта характеризується інтерактивними методами навчання, базується на особистісному інтересі учнів і особистому досвіді, а інтелектуальні та прикладні дослідження проходять «тут і зараз». «Неформальна освіта – це психолого-педагогічна модель, заснована не на традиційних методах навчання, а на досягненні всього через практику» [25, с. 32].

У науковій теорії зміст поняття «неформальна освіта» знаходиться на стадії розробки. Напрями розгляду визначаються різними методологічними підходами.

Початок дискусій у сфері неформальної освіти за кордоном поклав філософ і психолог Д. Дьюї (кінець ХІХ століття) і засновник андрогогіки М. Ноулес (середина ХХ століття). Перші визначення неформальної освіти належать Ф. Кумбсу і М. Ахмеду, які до неформальної освіти віднесли будь-яку організовану навчальну діяльність за межами формальної освіти і визначили її як окрему діяльність, спрямовану на служіння суб'єктам навчання і, яка реалізує особистісні цілі навчання [12].

У зарубіжній педагогіці визначаються такі основні риси неформальної освіти:

- а) вона є організованою структурованою діяльністю;
- б) призначається для ідентифікації цільової групи;
- в) організовується для досягнення певного набору навчальних цілей;

г) ці види неофіційно встановленої діяльності практикуються за межами існуючої системи освіти і розраховані на осіб, які офіційно не охоплені навчальною програмою.

Чітка межа між формальною і неформальною освітою не завжди простежується: в структурі формальної освіти є аспекти неформального, такі як залучення непрофесіоналів у якості викладача, участь батьків або членів громади в навчальному процесі або в керівництві.

Виділяють також і відмінні риси неформальної освіти:

- функціональний характер змісту, пристосування до місцевих умов і здатність чітко реагувати на її потреби;
- специфіка цілей: часто встановлюються на найближчу перспективу, обмежуються географічно, контекстуально або рамками групи;
- програма складається з урахуванням конкретних, заздалегідь визначених потреб з орієнтацією на учня;
- гнучкість у здійсненні;
- неоднорідність цільових груп;
- діяльність, яка піддається організації і систематизації, далека від повсякденності;
- діяльність епізодично організована і короткострокова;
- використання викладачів-добровольців або позаштатних викладачів, залучення непрофесіоналів з оплатою або на добровільних засадах.

Важливу роль в неформальній освіті відіграє середовище, яке створюється з конкретними педагогічними цілями. Позиція актуалізації створення спеціальних освітніх середовищ спирається, в першу чергу, на наукові погляди Л. С. Виготського [4], який визнавав соціальне середовище (а точніше середовище в цілому, з домінуючим соціальним компонентом) головним виховним, особистісно домінуючим фактором. Він визначав, що

найважливішим і першочерговим завданням педагога є організація такого середовища. Прикладом специфічної реалізації цих ідей в сучасній практиці служить організація літніх шкіл, експедицій, екологічних таборів та деяких інших заходів неформальної освіти.

У 1997 році була захищена перша кандидатська дисертація з неформальної освіти Є. А. Пісковським. Він [10] писав, що дуже важливою є смислова диференціація поняття «неформальна освіта» і «додаткова освіту», які мали однакові етимологічні коріння. Ми вважаємо, що для неформальної освіти характерні просторово-часові і цільові характеристики: територіальна відособленість, короткочасність, неформальність, гнучкість і т.д.

Так, Е. С. Бабаєва, узагальнивши міжнародний досвід неформальної освіти, визначила його суб'єктні характеристики:

- орієнтування на освітні потреби конкретних категорій учнів;
- добровільність і високий рівень мотивації;
- високий особистісний зміст навчання;
- мобільність і високий рівень активності учнів;
- гнучкість в організації та методах навчання;
- навчання, засноване на співпраці [2].

Ми не можемо погодитися з І. М. Бірюковою, яка вважає, що неформальна освіта означає будь-яку освіту, що набуває чи може бути набута поза системою формальної базової та додаткової освіти, так як сутнісні ознаки неформальних практик присутні в будь-яких формальних освітніх системах різного рівня.

Автор вважає, що в даний час система неформальної освіти вирішує такі основні завдання: компенсуючі (надає освіту, яка допомагає надолужити згаяне з яких-небудь причин, незалежно від рівня освіти, статі, віку і т.д.); адаптаційні (постійне пристосування індивіда до мінливого світу, нових суспільних і

економічних умов); розвиваючі (допомагає безперервному збагаченню творчого потенціалу особистості). На наш погляд, такі ж завдання може вирішувати і додаткова освіта [3].

Ми погоджуємося з І.В. Івановою, яка вважає, що принципова відмінність формальної та неформальної освіти полягає в тому, що для останньої характерні такі риси: добровільність і вільний вибір обсягу і темпу освоєння освітньої програми, її змісту, навчання за індивідуальним освітнім напрямом; відсутність єдиних стандартів, але підпорядкованість природі дитини, її «нормальному розвитку» (В. І. Слободчиков); неформальні практики реалізуються в дитячих об'єднаннях (гуртках, клубах, секціях, майстернях) і часто визначаються авторськими програмами педагога [6].

Відомо, що неформальна освіта досить «комфортно себе почуває» в системі додаткової освіти дітей, де присутня атмосфера доброзичливості і затишку, та сама «ситуація успіху» (за Л. С. Виготському), партнерські відносини між педагогом і учнями, які, без сумніву, сприяють ефективному навчанню і гуманістичному вихованню.

Питанням неформальної освіти в школі присвячені роботи І. А. Ардабацької [1]. Автор вважає, що в сучасному постіндустріальному суспільстві школа втратила монополію на передачу підростаючому поколінню культурних цінностей і необхідних для продуктивного життя відомостей. Ми погоджуємося з І. А. Ардабацькою, яка вважає, що для того, щоб зберегти значення шкільної освіти не тільки в житті держави і суспільства, а й в житті кожної людини, слід говорити про зміну системи координат, в якій здійснюється сучасний освітній процес. Необхідно відходити від формалізму в освіті, від сприйняття підростаючого покоління, як об'єкта впливу, як економічного, соціального або політичного ресурсу, як маргінальної групи. Тільки прийняття учнів як партнерів по взаємодії і співпраці дозволяє

сучасному вчителю зберегти свій авторитет, а освітній установі реалізувати завдання з формування соціально активних і потенційно успішних громадян [1].

Не можна не погодитися з твердженням, що неформальна і додаткова освіта вирішують одні й ті ж завдання, орієнтовані на подібні цільові групи, здійснюють свою діяльність приблизно в одних і тих же напрямках. Разом з тим, в публікаціях останніх років представлена й інша позиція, яка полягає в тому, що, незважаючи на схожі риси, додаткова освіта дітей відрізняється від структур неформальної освіти особливостями функціонування, інституційною інфраструктурою, джерелами фінансування і т.д. У деяких дослідженнях в якості суб'єктів неформальної освіти розглядаються громадські об'єднання [1, 5].

І. А. Ардабацька відстоює точку зору, що неформальна освіта може сприйматися не тільки як додаткова, але і як невіддільна частина від формальної освіти. При цьому неформальний компонент є історично сформованою частиною освітнього життя – це і звичні всім освітні екскурсії, дослідні проекти, що стали невід'ємною частиною освіти..

Таким чином, неформальна освіта не є для освіти цілковитою інновацією. Все, що потрібно від адміністрації освітнього закладу – заохочувати випадки трансформації формальних освітніх практик в неформальні. Одним зі шляхів досягнення цього є створення середовища спільного навчання, де формальне і неформальне вживається між собою [1]. Питанням неформальної освіти велику увагу в своїх роботах приділяє А. В. Золотарьова [5], яка констатує той факт, що кордони формальної та неформальної освіти активно перетинаються як у рамках шкільної (основної) освіти, так і в рамках додаткової освіти дітей (ДОД). Автор вважає, що додаткова (позашкільна) освіта має певний потенціал для розвитку неформальної освіти.

Ролі неформальної освіти в соціальному самовизначенні дітей і молоді присвячені роботи М.Є. Кульпедінової [7]. І для нас дуже важливо, що автор приділяє в своїх роботах багато уваги дитячим громадським об'єднанням, як соціальним інститутам, в яких реалізуються програми неформальної освіти, тому що адаптаційний характер неформальної освіти має першочергове значення.

Важливого значення набуває соціальне середовище існування неформальної освіти, особливо в рамках дитячих об'єднань. Неформальна освіта в громадському об'єднанні є за своєю суттю соціальною. Загальною її складовою в громадських об'єднаннях, незалежно від їх провідного профілю (екологічні, патріотичні, економічні, краєзнавчі тощо), є соціально орієнтоване навчання і виховання. Специфіка соціального навчання в громадському об'єднанні – це пріоритетність навчання, а не тільки викладання, яке притаманне формальній освіті, природна інтеграція навчання і практична діяльність [8].

Його особливі принципи: «навчання через діяльність» («навчання через працю»), «вчення в реальному житті», соціальна спрямованість результату, самоорганізація, діалогічність, співпраця, що співзвучні з ідеями продуктивного навчання. Це дає можливість зрозуміти учасникам громадських об'єднань, для чого потрібні вже здобуті знання і як краще їх можна використати в кожному конкретному випадку. Варто зазначити, що продуктивне навчання найчастіше здійснюється на основі проєктної діяльності, яка властива сучасним об'єднанням.

Таким чином, аналіз публікацій показав, що більшість авторів розглядають неформальну освіту через призму додаткової освіти. Додаткова освіта – це невід'ємна частина неформальної освіти, яка розглядається як «неформальна і безперервна» або як «формалізований інститут неформальної

освіти». Багато авторів переконані, що неформальна освіта може сприйматися не тільки як додаткова, але і як невіддільна частина від формального навчання. Інші констатують той факт, що межі формальної та неформальної освіти активно перетинаються як у рамках основної освіти, так і в рамках додаткової освіти.

Також слід зазначити, що освіта, наповнена неформальним змістом навчання і виховання, носить інноваційний характер і, безсумнівно, буде користуватися попитом в майбутньому.

2.2 Особливості неформальної освіти для дорослих

За кордоном західні фахівці в галузі освіти більше, ніж 60 років тому дійшли висновку щодо необхідності зміни існуючої на той час парадигми освітньої політики. Це призвело до того, що перевага була віддана розвитку сфери освіти для дорослих, а не вдосконаленню середньої та вищої школи. Більший акцент був зроблений на розвиток теоретичних і стратегічних аспектів саме в галузі освіти дорослих, оскільки вона була в меншій мірі розроблена. На сучасному етапі можна відзначити, що в країнах Європи прийнято і успішно реалізуються закони, що регламентують сферу освіти дорослого населення. Відповідно до законів активно відбувається навчання осіб третього віку. У Німеччині право на освіту дорослих зафіксовано в Конституції країни. Сферу освіти дорослих регламентують закони, прийняті на регіональному і місцевому рівнях. Аналіз ряду нормативних документів переконує в тому, що на державному рівні в багатьох країнах визнана сфера освіти дорослих і форми її реалізації («формальна», «неформальна», «інформальна», «відкрита», «дистанційна») [34].

В даний час загально визнаною необхідністю є неперервна освіти, а в Європейському Союзі вона розглядається як один з головних елементів соціальної моделі. Головними постулатами безперервної освіти, визначеними Міжнародною комісією ЮНЕСКО з освіти для XXI століття, стали: навчитися пізнавати; навчитися робити; навчитися жити разом; навчитися жити. Відбулася інституціоналізація різних, в тому числі і неіснуючих раніше видів освіти, що відображають ступінь організованості освітніх послуг (формальну, неформальну й інформальну освіту) [34].

Відповідно до резолюції 36 сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 2011 року в Парижі переглянуті міжнародні стандарти класифікації освіти. При цьому, неформальна освіта стає ціленаправленою, і яка забезпечує надання освітніх послуг. Важливою характеристикою неформальної освіти є її призначення в якості доповнення або як альтернатива формальній освіті для дорослих протягом усього життя [34].

Відзначається, що неформальна освіта доступна людям будь-якого віку, не є обов'язковою, має відповідну структуру; вона може бути менш інтенсивною, короткотривалою і, як правило, організовується в формі короткострокових курсів, майстер-класів або семінарів. Неформальна освіта найчастіше дає можливість отримати кваліфікацію, яку потребує суб'єкт освіти. Кваліфікація, отримана під час неформальної освіти може не визнаватися кваліфікаціями формальної освіти або їх еквівалентами, відповідними національними органами освіти, в разі цього кваліфікація не присвоюється. Офіційно визнані кваліфікації можуть бути отримані в результаті виняткової участі в спеціальних програмах неформальної освіти [34].

Встановлено, що ЮНЕСКО – одне з джерел, що розглядає сутність неформальної освіти. Згідно з класифікацією ЮНЕСКО до неформальної освіти («non-formaleducation»), (informal education) зараховують навчальні програми і

курси, організовані і проведені поза формальною системою освіти, де результати навчання не завжди підтверджуються відповідними документами [34].

На думку зарубіжних експертів, термін «неформальна освіта» став використовуватися при характеристиці освіти країн, що розвиваються саме в той період, коли в країнах офіційна система освіти була доступна лише для невеликої частини населення. М. Tightly стверджує, що в таких умовах неформальна освіта, яке охоплює всю освітню або підготовчу діяльність за межами офіційної навчальної діяльності, може запропонувати більш дешевий і доступний шлях до забезпечення необхідного навчання.

Подальший розвиток теорії неформальної освіти відбувається в період розгляду питань безперервної освіти, інтенсивних напрацювань в цій галузі, в період входження принципу «навчання протягом усього життя». У науковій зарубіжній літературі можна зустріти різні терміни, що відображають суть неформальної освіти: народні університети, університет третього віку, освіта третього віку, освіта дорослих, загальна освіта, продовжена освіта, освіта протягом життя та ін. У цьому переліку понять можна зустріти міркування, де вони ототожнюються, а де здійснюються спроби розвести за змістом, виділивши певні ознаки [34].

Д. Зіцер, Н. Зіцер в роботі «Азбука неформальної освіти» ведуть міркування про стан формальної освіти і приходять до розгляду суті неформальної освіти, вважаючи, що вона виникла у відповідь на гостру потребу людини в оновленні знань і в задоволенні незасвоєних освітніх програм, і приблизно з кінця 70-х рр. стала грати важливу роль в навчанні дітей і дорослих, які не мають можливостей відвідувати формальні освітні установи. Неформальну освіту вони розглядають як недержавну організовану і систематичну діяльність, що здійснюється за межами обов'язкової діяльності

офіційних навчальних закладів, які мають ліцензію і видають документ державного зразка після закінчення [35].

Наведемо визначення неформальної освіти, взяті з англomовних інтернет-джерел. В англomовній літературі розрізняють: formal, non-formal and informal education. Іншими словами, формальна освіта протиставляється двом видам неформальної освіти: non-formal і informal (назвемо їх додатковою / альтернативною і неформальною освітою, відповідно). Ці терміни використовуються ОЕСР (Організацією економічного співробітництва і розвитку), а також дослідниками і практиками всього світу. Сара Ітон і Клаудіо Закі Дібдают дали коротку характеристику цим видам освіти.

Формальна освіта (formaleducation) – організований вид діяльності, відмінними характеристиками якого є: викладання дисциплін кваліфікованими педагогами, наявність певної програми, по завершенню якої видається сертифікат або диплом. Додаткова / альтернативна освіта (non-formal learning / education) – організований вид діяльності, який може, але не зобов'язаний керуватися певною програмою навчання. Цей вид освіти може здійснюватися під керівництвом кваліфікованого вчителя або ж просто людини з великим досвідом. Хоча таке навчання не завжди призводить до формального ступеня освіти або диплому, воно сильно збагачує особистість і формує життєво важливі вміння і навички. Додаткові освітні програми або курси підвищення кваліфікації є прикладами цього виду навчання для дорослих. У дітей це можуть бути гуртки скаутів і т. п. Таке навчання часто вважається більш привабливим, тому що інтерес учнів базується на внутрішній / природній мотивації [33].

Аналіз існуючих систем альтернативної освіти виявляє наявність двох основних характеристик:

а) особлива увага приділяється особистості студента, його здібностям і потребам,

б) акцент робиться на практичну користь даного типу освіти для особистісного та професійного зростання студента.

Як приклади альтернативної освіти (non-formal education) Claudio Zaki Dib [34] приводить як навчання на дому, дистанційну освіту і систему «відкритої» освіти.

Як зазначає Баттс, «відкриті системи навчання визначаються як такі, що пропонують студентам певну гнучкість і автономію для вивчення програми на власний вибір, [339] коли і де вони хочуть навчатися, і такими темпами, які є для них найбільш зручними». Неформальне навчання (informal learning) – вид діяльності, що не передбачає ніяких офіційних навчальних програм і оцінок. Вчителями є люди з великим досвідом, такі як батьки, бабусі і дідусі або друзі. Батько, який навчає свою дитину грати м'ячем, або няня, яка навчає її читати, є прикладами неформальної освіти [33].

Як зазначає Клаудіо Закі Діб [34], неформальна освіта, наприклад, включає в себе такі види діяльності:

- а) відвідування музеїв, наукових ярмарків, виставок і т. д.;
- б) прослуховування радіопередач або перегляд телевізійних програм на освітні або наукові теми;
- в) читання наукових книг і журналів;
- г) участь в наукових конкурсах і т. д.;
- е) участь в лекціях і конференціях.

Іншими словами, є багато прикладів заходів і видів діяльності, що підпадають під категорію неформальної освіти.

Сандр Шафферт розглядає термін «неформальне навчання» як напівструктуроване навчання, для молоді означає безліч місць, окрім школи, а саме молодіжні програми, спортивні секції, клуби, і воно реалізується на різних територіях (навчання вдома, на роботі, навчання через щоденну взаємодію і

взаємозв'язки з членами соціуму та ін.). Серед напрямків неформального навчання називаються освоєння мови, засвоєння культурних норм, форм поведінки.

У педагогічних колах відома, наприклад, пропозиція шотландського дослідника К. Мак. Коннелла, який виділив загальні для всіх видів характеристики неформальної (безперервної) освіти:

- 1) триває протягом усього життя;
- 2) робиться великий акцент на активній участі в навчанні і прийнятті рішень самих учнів;
- 3) підкреслюється велике значення проблем і потреб людей як основних моментів для організації навчання;
- 4) проводиться всередині певних громад, незалежно від того, чи виділяються вони за місцезнаходженням або за інтересам;
- 5) підкреслюється процес змін, а також досягнення самих змін;
- 6) в більшій мірі використовуються методи і контекст неформальної освіти, вплив безпосереднього життєвого досвіду і включення корпоративної взаємодії [33].

На процес розвитку неформальної освіти, за твердженням західних вчених, вплинуло створення Відкритого університету у Великобританії і його численних філій у багатьох країнах світу. Число груп дорослих учнів в громадах, об'єднаних певними загальними пізнавальними цілями і інтересами, зростає. Учні, які проживають в одній громаді, можуть збиратися разом для обговорення своїх академічних успіхів за університетськими програмами [33].

Отже, виділимо такі ознаки неформальної освіти, як: організованість, систематичність, здобуття додаткових знань незалежно від освіченості людини, і за предметним змістом освіта може мати або не мати професійного спрямування. Ця позиція збігається з поняттям додаткової освіти дорослих в

такій галузі педагогіки, як андрагогіка. Здійснюючи порівняння з інформальною освітою («in-formaleducation»), зарубіжні вчені вкладають в зміст інформальної освіти освіту, що отримують за рахунок безпосереднього впливу навколишнього життя на людину.

М. Тайт трактує інформальну освіту як форму навчання, що не включена до формальної і неформальної освіти, уточнюючи визначення, наводить опис конкретних видів різноманітних освітніх впливів суспільства, засобів масової інформації, книг, сім'ї, роботи, друзів [39]. П. Джарвіс відносить цей термін до «форми освіти, що має місце, коли люди навчаються безпосередньо за рахунок свого оточення» [39]. Або, як стверджують Ш. Мерриам і Р. Каффарелла, це «досвід щоденного життя, який нас чогось навчає». Характерними ознаками такого навчання є: відсутність системності та організованості. Ш. Мерриам і Р. Каффарелла, порівнюючи формальну і неформальну освіту, відзначають, що сьогодні багато провайдерів інформальної освіти організовують навчання, яке не закінчується видачею сертифіката, орієнтоване на відпочинок і короткострокове. Неформальне навчання і навчальний вплив навколишнього життя можуть бути перетворені в формальні види діяльності, спрямовані на отримання сертифіката. [39].

Одним із напрямків розвитку теоретичних уявлень про неформальну освіту в зарубіжній науковій літературі ми знаходимо обґрунтування організації такої освіти спільно для дітей і дорослих. М. Hughes, S. Wilson, C. Fletcher відзначають переваги таких освітніх комплексів і для дітей, і для дорослих. К. Флетчер зауважує, що навчання дітей і дорослих в загальних освітніх програмах призводить до більшого успіху всіх учасників за умови відповідної адаптації навчальної діяльності та програм навчання до такого складу учнів.

У Білорусії вивчаються питання неформальної освіти як на практичному, так і теоретичному рівнях, хоча в більшій мірі це робиться через розгляд

соціально-економічного аспекту, ніж педагогічного. В огляді, який зробила С. Л. Зарецька [26], дається характеристика неформальної освіти в Україні, що розглядається як процес отримання знань, умінь і навичок для задоволення освітніх особистісних потреб, не регламентовано місце її здобуття, термін і форма навчання, заходи державної атестації. Законодавство України про освіту дорослих (освіта впродовж життя) базується на Конституції України, складається із законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про освіту дорослих» та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність системи освіти дорослих (освіти впродовж життя).

Державна політика в сфері освіти дорослих (освіти впродовж життя) визначається Верховною Радою України і ґрунтується на принципах: доступності та добровільності отримання освіти громадянами протягом життя; неперервності і наступності процесу освіти; цілеспрямованості, динамічності, прогнозованості системи освіти дорослих (освіти впродовж життя); науковості, технологічності та перспективності; інтеграції системи освіти дорослих (освіти впродовж життя) України в світову систему освіти дорослих (освіти впродовж життя); державної підтримки системи освіти дорослих (освіти впродовж життя); фінансування державних і комунальних закладів освіти дорослих (освіти впродовж життя) відповідно до їх структури, нормативів і надання освітніх послуг; врахування особливостей структури і змісту освітніх потреб особистості на різних стадіях її життєвого шляху; єдності формальної і неформальної освіти; конкурентоспроможності та доступності при визначенні і реалізації пріоритетних напрямів розвитку системи освіти дорослих (освіти впродовж життя).

Громадяни України мають право на здобуття освіти протягом життя незалежно від віку, статі, етнічної приналежності, освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня, наукового ступеня і вченого звання, світоглядних переконань, соціального і майнового стану, місця проживання, стану здоров'я, а також право на підтримку з боку держави і суспільства, право на умови навчання, що відповідають особливостям дорослої особи, право на офіційне визнання фактичного освітнього рівня та кваліфікації, здобуті в процесі формальної та неформальної освіти. Вони вільні у виборі форм освіти дорослих (освіти впродовж життя), навчальних закладів та установ, напрямів підготовки і спеціальностей, освітніх та освітньо-професійних програм [34].

На теренах країн СНД розроблений і створений Модельний закон освіти дорослих.

Система термінів, якими позначається в міжнародній і вітчизняній практиці система навчання дорослих, в теорії педагогіки вибудовується навколо понять «безперервність», «пожиттєвість», «додатковість» і форм освіти – «формальна», «неформальна», «інформальна», «відкрита», «дистанційна». Ці поняття використовуються для розгляду питань, що дозволяють описати ту ситуацію, згідно з якою освіту в кожній країні можна організувати таким чином, щоб для кожного члена суспільства вона могло тривати протягом усього життя. До того ж кожна наступна форма активності могла доповнювати попередні [9, с. 83-84].

А. Лізунов, досліджуючи проблеми освіти дорослих в країнах Латинської Америки, робить акцент на розумінні змісту неформальної освіти, наведене в документах ЮНЕСКО, підкреслює, що програми неформальної освіти в країнах Латинської Америки були пов'язані з програмами освіти дорослих [33].

У Латинській Америці на початковому етапі неформальна освіта була включена як інструмент ліквідації безграмотності серед сільського населення і

індіанських етносів, але шляхи розвитку програм були різними. Автор зазначає, що перші елементи системи неформальної освіти з'явилися в Мексиці в 20-х роках ХХ століття як «культурні місії», викладачами були вчителі різних дисциплін. Основним принципом діяльності педагогів «культурних місій» була робота з усіма проблемами регіонів, що відвідувалися (здоров'я і освіта населення, технічні, будівельні та землеробські проблеми) [339].

2.3 Основні види неформальної освіти

Розглянемо популярні види неформальної освіти, якими користуються педагоги. Участь в конференціях є ефективним механізмом розвитку творчого потенціалу. Цікавим фактом є те, що творче мислення розвиває не тільки участь і виступ на конференціях, а й організація їх.

Проведення різних тренінгів, а так само спеціальних ігор – відмінний спосіб досягти мети. Наприклад, робота в команді – найважливіший фактор стабільної та ефективної роботи організації. Зараз існує величезна безліч різних компаній, що надають такі послуги. Великі компанії так само не шкодують грошей на організацію таких заходів в робочий час. В контексті гри багато серйозних речей стають простішими і зрозумілішими.

Стажування і навчання за кордоном – це не тільки хороший спосіб розширити горизонти і розібратися в крос-культурні особливості менеджменту, але відмінна можливість розвинути мислення, познайомитися з досягненнями педагогів інших країн зсередини. Багато цікавих ідей можна запозичити, коригувати та втілювати в своїх організаціях. Крім того, це розширює кругозір, що дозволяє застосовувати отримані знання в інших сферах життя. Очевидний плюс – вивчення іноземної мови. Знання декількох іноземних мов допомагає заощадити час на перекладі статей, книг, фільмів, що істотно розширює базу

потенційних знань. Мінус полягає в тому, що часто цей механізм є досить витратним, тому можливість отримати освіту за кордоном мають далеко не всі люди.

Вивчення прикладів «ведення інноваційного господарства» в інших ЗВО є банком ідей також. Часто можливість мислити творчо, а також втілювати в життя свої ідеї залежить від структури організації. Важливо, щоб висловлювати свої думки могли працівники як вищих, так і середніх, і нижніх рівнів. Структура повинна бути розроблена таким чином, щоб співробітники не боялися проявити ініціативу, піти на виправданий ризик. Багато що залежить від матеріальних умов роботи, створених організацією. Мова йде не тільки про зарплату і різних формах заохочення ініціативи та креативності, а й про чітке формулювання цілей і місії, що стоїть перед організацією. Необхідною є, крім іншого, налагоджений зворотній зв'язок. У наші дні існує безліч прикладів великих корпорацій, в офісах яких є кімнати відпочинку, кухні, ігрові кімнати, куди можна привезти дітей, друзів і навіть домашніх тварин. Все це робиться, щоб максимально спростити життя співробітників і створити творчу атмосферу. Серед них такі гіганти як Google , Price Waterhouse Coopers , Facebook і інші. Ці питання постануть перед педагогічними колективами.

Масові відкриті онлайн курси можна охарактеризувати як сміливий експеримент в галузі неформальної освіти, розпочатий канадськими новаторами Дж. Сименсом, С. Даунс, Д. Кормье, Б. Александером і їх колегами 2008 році [9]. MOOC засновані на активному залученні необмеженого числа учасників (від сотень до тисяч) в самоорганізований дистанційний освітній процес, який об'єднує взаємодію в соціальних медіа, зворотний зв'язок з експертами, доступ і виробництво. Такі курси безкоштовні і не потребують спеціальних вимог до учасників (вільний запис). Наявність календарно-тематичного плану – єдина зовнішня ознака, що зближує МВОК з традиційними курсами ДО [5].

Теоретичними передумовами МВОК виступають принципи коннективізму – педагогічної системи поглядів, розвиненої в роботах Дж. Сіменса і С. Даунса. Знання розглядаються як динамічна мережа, утворена зв'язками між концептами, людьми, інформаційними ресурсами, комп'ютерами, нейронами мозку та іншими «сутностями» (т. зв. розподілене або мережеве знання). «Знати» означатиме «бути організованим» деяким чином, мати і бути включеним в певну мережеву конфігурацію. Компетенція набувається шляхом «підключення» зв'язків, які дозволяють розпізнавати виклики навколишнього середовища і, використовуючи ресурси мережі, належним чином реагувати. Останнє означає також можливість діяти в умовах, коли необхідні знання не подані безпосередньо, але можуть бути актуалізовані за рахунок активності зв'язків [11, 12]. Змістом коннективістського курсу є процес створення курсу як такого – значна частина навчальних матеріалів пропонується або створюється учасниками під час роботи в Інтернеті [7]. Завдання учасників МВОК полягає в пошуку і поданні в формі нових ресурсів [15] предметних зв'язків, тобто в спільній розробці ключових тем курсу шляхом виробництва розподіленого знання. Даунс виділяє чотири основні типи діяльності учасника МВОК [16]:

агрегація (aggregation) – цілеспрямоване об'єднання змісту різних ресурсів і розсилок в єдиний інформаційний потік (з точки зору навчально-методичного забезпечення, МВОК є таким потоком);

ремікс (remixing) – організація змісту інформаційного потоку на основі предметних зв'язків і вирішуваних завдань (наприклад, складання списків посилань зі спеціальних питань);

повторне використання (repurposing) – синтез або виробництво нового змісту на основі опосередкованого (наприклад, складання схем і конспектів, переклад джерел на іншу мову і т. п.);

поширення (feeding forward) – будь-які дії, спрямовані на поширення кінцевих і проміжних результатів роботи учасника курсу. Поширювані результати також виявляються в просторі агрегованих ресурсів і досягають інших учасників.

Особливий інтерес викликає третій тип, повторне використання, бо в його рамках є можливий перехід від роботи з джерелами і дискусії до практичної діяльності, випробуванню «підключених» знань. Щоб коннективістський курс відбувся як самоорганізований освітній процес, необхідно щоб, було співтовариство активно взаємодіючих учасників, що призводить деяких дослідників до помилкового ототожнення курсу з спільнотою як такою [6]. Навчальне співтовариство учасників МВОК, – спочатку просте співтовариство тих, хто записався. Згодом воно поступово оформляється в соціальну мережу, де можна виділити кластери або пов'язані між собою групи таким чином, що саме співтовариство утворює мережу груп (в т. ч. зі своїми експертами) [31].

Етапи виникнення даної структури простежемо в рекомендаціях окремих учасників, [62]: орієнтація (orient) – знайомство з календарно-тематичним планом, організація особистих закладок для швидкої навігації, створення нагадувань; декларація (declare) – заява себе як учасника, створення або презентація персонального ресурсу (наприклад, блогу) для роботи в рамках курсу; включення (network) – початок взаємодії з іншими учасниками з метою встановлення відносин, включення в соціальну мережу однокурсників ; кластеризація (cluster) – об'єднання з обраними учасниками для активної взаємодії всередині групи (не виключаючи менш активну, епізодична взаємодія з іншими); фокусування (focus) – постановка власних мети і завдань в рамках курсу, формулювання персонального результату і зосередження на його досягненні.

МВОК виникли як сміливий експеримент в контексті багаторічної дискусії нових освітніх моделей в зв'язку з поширенням глобальної мережі. Це сталося тоді, коли розвиток Веб 2.0 кардинально спростив дистанційне співробітництво, надавши всім бажаючим інфраструктуру для створення мережеских спільнот. Найбільш досвідчені користувачі і дослідники почали створювати персональні середовища і навчальні мережі, в результаті чого викристалізувалась нова форма неформальної дистанційної освіти, задіяний експертний ресурс співтовариств, активних учасників як генераторів знання. У порівнянні зі стихійним навчанням в мережеских спільнотах, МВОК – це «організоване» навчання, що зберігає гнучкість і дух самоорганізації першого. Учням надана значна автономія, що є найбільш помітною рідницею від традиційних академічних курсів у віртуальному середовищі.

Гнучкість програми дозволяє пропонувати додаткові ресурси і форми співпраці. Учасники можуть використовувати завдання з професійної практики як навчальні, вирішуючи їх у взаємодії з однокурсниками. Ці завдання, якщо їх зв'язок з програмою є очевидним, і решта учасників також зацікавлені у вирішенні, стають важливою практичною складовою курсу. Пропонувати завдання можуть як експерти, так і менш досвідчені учасники. Останні і всі, хто вирішує співпрацювати, крім досвіду набувають статус експерта, який підтверджується якістю їх особистого вкладу, авторизованого і зафіксованого у віртуальному середовищі.

Навчальний процес передбачає створення і публікацію змісту Веб 2.0 від імені учнів. Новий зміст створюється в процесі взаємодії однокурсників, причому кожен публікує артефакт, який пов'язаний з іншими, належить до персональних ресурсів і однозначно вказує на свого автора. При цьому доступ до персональних ресурсів не пов'язаний з тривалістю курсу і залежить від рішення їх авторів: коли курс закінчується, всі або майже всі результати роботи

залишаються доступні. Інтеграція вихідних спільнот відбувається поступово, у міру виникнення зв'язків між однокурсниками і виробленими ними ресурсами і може продовжитися після закінчення курсу (як його «відлуння»). Необхідною умовою інтеграції є наявність активних учасників, які роблять свою навчальну траєкторію прозорою як для однокурсників, так і для колег спільноти.

Загалом, особливістю неформальної освіти є можливість розвитку творчого мислення, пристосування до нової професії. Висока трудова мобільність сприяє збільшенню ефективності праці, крім того, з'являється можливість широко використовувати накопичені в інших сферах знання і досвід, швидко і легко адаптуватися в будь-якій ситуації, справлятися з труднощами, розвивати комунікативні навички.

Ризик – це невід'ємна частина життя кожної людини. У різних сферах життя ризики представлені по-різному і має більший або менший вплив на прийняття рішення. Під ризиком слід розуміти виникнення деяких умов, які ведуть до негативного результату. Дані умови не завжди можливо передбачити. Причинами ризику є неповнота або неточність інформації.

Новаторам потрібно не тільки зуміти створити інновацію, але не побоятися, що всі їхні зусилля не завершаться успіхом, не знайдуть практичного застосування. Неможливо дати навіть мінімальні гарантії, що відкриття буде оцінено гідно. Далеко не всі компанії, що виходять на ринок, залишаються на ньому надовго. Тому говорити про безумовний успіх інноваційних проектів не доводиться зовсім. Одним з найбільш важливих ризиків в інноваційній сфері є ризик помилкового вибору інноваційного проекту. Найчастіше причиною цього є асиметричність інформації, або орієнтир на короткострокові цілі. Крім того, часто новатори нехтують дослідженнями ринку споживачів заради виявлення найбільш необхідних в суспільстві нововведень. Помилкова оцінка ринку призводить до зосередженості на менш важливою інновації.

Ще одним дуже важливим ризиком в умовах нашої країни є слабкий юридичний захист прав інтелектуальної власності. Складнощі в отриманні патенту і авторського права включають в себе високу ціну, яку необхідно заплатити при їх отриманні. Сюди ж можна віднести короткостроковість патентів, недосконалість законодавства, а так само запізнення при оформленні необхідних документів.

Розглядаючи неформальну освіту, варто звернути увагу на те, що здебільшого інноваційні педагоги користуються її послугами, при цьому пам'ятаємо, дифузійна комунікаційна теорія полягає в тому, що частина суспільства легше реагує на зміни, ніж інша частина. Деякі люди готові відразу вникнути в інновації і почати їх широко використовувати, інші не здатні їх використовувати взагалі. Дифузія інновації – процес, за допомогою якого нововведення передається по комунікаційним каналам між членами соціальної системи в часі.

Трендсеттер – (від англійського trendsetter) – людина, яка створила якесь нововведення, або зуміла вдало скомбінувати наявні підходи. Вперше цей термін був згаданий у праці «Дифузія інновацій» Еверет Роджерса. Трендсеттери відрізняються здатністю позбутися стандартів, мислити і діяти неформально, і як наслідок, вони часто стають родоначальниками культурних тенденцій, напрямків. Роджерс у своїй роботі «Дифузія інновацій» досліджував рівні прийняття людьми інновацій. В результаті роботи, він прийшов до висновку, що більша частина графіків прийняття інновацій нагадує стандартну криву, розділену на 5 частин: Новатори – 2,5%; Ранні послідовники – 13,5%; Рання більшість – 34%; Пізня більшість – 34%; Відстаючі – 16% [37]. Новатори – (трендсеттери) характеризуються здатністю йти на ризик, відкриті до інновацій, більш космополітичні, в порівнянні з іншими групами. «Новатори» схильні утворювати групи за інтересами. Вони намагаються

триматися один одного, незважаючи на географічні відстані. Ранні послідовники – джерело інформації про нововведення, з їхньою думкою рахуються. Індивіди, що належать до цієї категорії, користуються авторитетом у інших членів спільноти через свою успішність і відкритість до інновацій. Рання більшість – категорія людей, які не бажають брати нові ідеї або технології першими. Рання більшість воліє зважити всі «за» і «проти», часто на це йде час. Тільки після цього вони приймають рішення. До того моменту, як ця група приймає інновацію, вона отримує «статус» легалізованої. Це є сигналом для решти груп, що вона дійсно корисна. Пізня більшість – прийняття цією групою нововведення найчастіше зумовлюються економічною необхідністю. Це відбувається тоді, коли більша частина випробувала інновацію і позитивно оцінила її. Крім того, визначальним фактором є тиск соціальної групи. Відстаючі – консерватори, члени суспільства, які тяжіють до традицій і минулого, вони вважають за краще спілкуватися з людьми того ж складу розуму, які неохоче реагують на оновлення. До того моменту, коли ця група буде готова прийняти нововведення, суспільство піде далеко вперед, а сама інновація вже застаріє.

Виходячи з Дифузної моделі Роджерса [37], можна зробити висновок, що в тій чи іншій мірі інноваційна особистість повинна належати до перших трьох груп (новатори, ранні послідовники, рання більшість). Одним з найважливіших характеристик інноваційної особистості є креативність. Без постійної тяги до творення, новатор не отримає ніяких навичок і досвіду. Він повинен вміти абстрагуватися від усього і присвятити всього себе створенню нового, вміти черпати натхнення і мати свої секрети розвитку творчого мислення. Саме ці характеристики є важливими до педагогів.

Висновок до розділу 2

Неформальна освіта в громадському об'єднанні є за своєю суттю соціальною. Загальною її складовою в громадських об'єднаннях, незалежно від їх провідного профілю (екологічні, патріотичні, економічні, краєзнавчі тощо), є соціально орієнтоване навчання і виховання. Специфіка соціального навчання в громадському об'єднанні – це пріоритетність навчання, а не тільки викладання, яке притаманне формальній освіті, природна інтеграція навчання і практична діяльність.

Його особливі принципи: «навчання через діяльність» («навчання через працю»), «вчення в реальному житті», соціальна спрямованість результату, самоорганізація, діалогічність, співпраця, що співзвучні з ідеями продуктивного навчання. Це дає можливість зрозуміти учасникам громадських об'єднань, для чого потрібні вже здобуті знання і як краще їх можна використати в кожному конкретному випадку. Варто зазначити, що продуктивне навчання найчастіше здійснюється на основі проєктної діяльності, яка властива сучасним об'єднанням.

Таким чином, аналіз публікацій показав, що більшість авторів розглядають неформальну освіту через призму додаткової освіти. Додаткова освіта – це невід'ємна частина неформальної освіти, яка розглядається як «неформальна і безперервна» або як «формалізований інститут неформальної освіти». Багато авторів переконані, що неформальна освіта може сприйматися не тільки як додаткова, але і як невіддільна частина від формального навчання. Інші констатують той факт, що межі формальної та неформальної освіти активно перетинаються як у рамках основної освіти, так і в рамках додаткової освіти. Система термінів, якими позначається в міжнародній і вітчизняній практиці система навчання дорослих, в теорії педагогіки вибудовується навколо понять «безперервність», «пожиттєвість», «додатковість» і форм освіти – «формальна», «неформальна», «інформальна», «відкрита», «дистанційна». Ці поняття використовуються для розгляду питань, що дозволяють описати ту

ситуацію, згідно з якою освіту в кожній країні можна організувати таким чином, щоб для кожного члена суспільства вона могла тривати протягом усього життя. До того ж кожна наступна форма активності могла доповнювати попередні. Також слід зазначити, що освіта, наповнена неформальним змістом навчання і виховання, носить інноваційний характер і, безсумнівно, буде користуватися попитом в майбутньому.

Нами охарактеризовано неформальну освіту в Україні, що розглядається як процес отримання знань, умінь і навичок для задоволення освітніх особистісних потреб, не регламентовано місце її здобуття, термін і форма навчання, заходи державної атестації. Законодавство України про освіту дорослих (освіта впродовж життя) базується на Конституції України, складається із законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про освіту дорослих» та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність системи освіти дорослих (освіти впродовж життя).

РОЗДІЛ 3. НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ПЕДАГОГА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

3.1 Роль неформальної освіти в професійному розвитку педагога

В даний час всевітній доступ до знань сприяє розвитку інтеграції трьох форм безперервної освіти (формальної, неформальної та інформальної) і, таким чином, впливає на професійний розвиток педагога.

Стимулом до безперервної освіти є мотивація особистості і можливість вибору. Заходи неформальної освіти засновані на наявному досвіді, на комунікації в знайомому середовищі професійного співтовариства. Теоретичні та практичні семінари, диспути, круглий стіл, форуми, обговорення авторських програм націлені на розвиток здібностей, розумових навичок і практичного застосування набутих компетенцій.

Заходи неформальної освіти можна віднести до освітніх практик, заснованих на взаємному навчанні. «Структура освітньої практики для дорослих включає в себе особистісні та спільні цілі і завдання групи учнів «Освітня практика» може розглядатися як освітня діяльність суб'єктів педагогічного процесу, що формує соціокультурну дійсність ... » [8, с. 62].

Різні види неформальних освітніх практик можуть охоплювати різні рівні освітнього простору, вони можуть існувати поза формальною системою, виступати протилежністю формальній освіті, бути неформальними елементами формальної освітньої системи [6]. Роль неформальних заходів в освіті дорослих важливо розглянути з точки зору їх ефективності.

«Ефективність освіти – це оціночна категорія, що дозволяє оцінити заплановані результати на основі відповідності поставленим цілям» [5, с. 164]. Поняття ефективності освіти багатогранне, його можна розглядати з різних

позицій, враховуючи економіку освіти, творчі і психофізичні витрати особистості, оцінку учнями освітніх практик, вплив на підвищення якості життя суб'єктів, рівень методичного супроводу і т. д. [5].

Приклади деяких практик, що мають особистісно-значущі результати і ефективність освітньої діяльності:

- використання інформаційних технологій (формує вміння ефективно застосовувати оперативну інформацію);
- проведення конкурсів і фестивалів (підвищує якість і ефективність інноваційної діяльності педагогів, а також особистісно-значущий для вчителя престиж);
- тренінг (формує нові вміння та навички учасників тренінгу, успішність у сфері професійної діяльності).

До показників ефективності неформальної освіти можна віднести залучення педагогів в розробку і реалізацію педагогічних проєктів, апробацію інноваційних програм і технологій, педагогічні досягнення, досягнення учнів [5].

Сучасні міжнародні дослідження та моніторинг кадрового потенціалу в галузі освіти показали наявність кваліфікаційних дефіцитів вчителів. Недостатні практичні компетенції в методичній та предметній сферах, за порадою фахівців, необхідно заповнювати за допомогою корпоративного навчання. Методичний супровід вчителя на робочому місці можна розглядати як інтеграцію формальної та неформальної освіти.

Дослідження вчених призводять до висновку, що інтеграція в освіті має глибоке дидактичне коріння. «Є підстави розглядати інтеграцію як перший, системоутворюючий принцип дидактики, в цілому, що визначає організацію освіти не тільки на міжпредметній основі, але і в системі традиційної освіти» [25, с.47].

Компетентна участь в різних видах спільної професійної діяльності впливає на розвиток корпоративної освітньої культури, що підтверджує педагогіка професійної освіти [47], [51]. Підвищення рівня професійних компетенцій кожного вчителя – суб'єкта неформальної освіти веде до підвищення загального освітнього потенціалу школи.

На робочому місці, де все навчання засноване на діяльності, неформальні елементи повинні бути збалансовані. Управління в компанії має орієнтуватися на створення середовищ спільного навчання, де «формальне і інформальне вживається між собою» [25]. Дослідження групи авторів під керівництвом М. А Пінської показали, що пріоритетним питанням в управлінні школою є керівництво професійним розвитком вчителів і реагування на їх звернення [39].

На думку І. К. Скринник, «в умовах ринкової економіки кожна некомерційна організація повинна бути готова до швидких змін, обумовлених як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Одним з ефективних засобів є неформальна освіта, яка забезпечує реалізацію одного з найсильніших мотивів роботи некомерційних організацій – можливість саморозкриття і особистісного зростання, впровадження власних програм і проєктів» [46].

Доктор психології, директор Інституту педагогіки в Лондонському університеті Мортімор, досліджуючи ефективність шкільної системи, приходять до висновку про важливість питання управління на державному, регіональному та шкільному рівнях, що включає в себе питання уваги до педагогічної спільноти, організації продуктивної взаємодії вчителів і допомоги в професійному розвитку кожного вчителя [37].

Відзначаючи високу соціальну роль неформальної освіти, дослідники вказують на проблеми, що заважають його ефективності, наприклад, такі:

- «найчастіше знання і навички, набуті в процесі практичної діяльності та взаємодії з колегами, носять несистематизований характер» [2];

- недостатня внутрішня мотивація педагогів до обміну знаннями і організаційна культура, що підтримує цей обмін [1].

Як і в будь-якій освітній діяльності, в неформальній освіті для досягнення цілей потрібен контроль. Тут потрібно зауважити, що в освіті дорослих контроль повинен бути делікатним, тому що суб'єкт діяльності сам контролює ступінь досягнення поставлених цілей.

Сучасна освітня політика в Україні спрямована на вироблення шляхів становлення системи безперервної освіти. Розвиток і формування особистості того, хто навчається відноситься до одного зі стратегічних завдань, заснованого на розумінні того, що «розвиток індивідуальності і особистості того, хто навчається можливий лише за умови присутності особистості й індивідуальності педагога і унікальності освітньої організації» [40, с. 45].

На думку групи вчених під керівництвом В.Д. Шадрікова, «професійна кваліфікація є інтегральним утворенням, що включає в себе професійний досвід, мотивацію, особистісні якості та інші професійні характеристики» [36, с.6]. Здатність педагога успішно реалізовувати мету освіти відноситься до поняття «професійні здібності», що пов'язане з методологічними проблемами індивідуальності [53]. Для того, щоб стати суб'єктом освітнього процесу, вчитель повинен прийняти цілі освіти і бачити в них особистісний сенс. Він повинен прагнути розвивати учнів, формувати у них особистісні якості, а також сприяти засвоєнню знань і умінь [54].

Перед кожним учителем постає питання визначення його професійної кваліфікації. Відповідність посади і певної кваліфікаційної категорії є показниками професіоналізму вчителя, серед яких атестація виконує роль іспиту на компетентність із відповідних параметрів [11]. Чи є в списку параметрів існуючої атестації на присудження першої або вищої кваліфікаційної категорії оцінка практичних компетенцій вчителя, дефіцити

яких виявили недавні дослідження? Параметри оцінки діючої сьогодні атестації вчителя визначаються посадовими інструкціями та вимогами відповідної кваліфікаційної категорії [16], [17].

На підставі нормативних документів, відповідно до Трудового кодексу й інших нормативних актів, що регулюють трудові відносини між працівником і роботодавцем, з урахуванням змісту державних стандартів [13], [14], кожна освітня установа розробляє посадову інструкцію вчителя.

У посадовій інструкції вчителя перераховані дії без розкриття їх сутності, наприклад, «учитель оцінює ефективність і результати навчання учнів на уроках», «здійснює контрольну-оцінюючу діяльність» [10]. Таким чином, на рівні освітнього закладу контролюється скоріше факт виконання посадових обов'язків, ніж ефективність їх виконання.

Методика оцінки рівня кваліфікації педагогічних працівників є основою експертного висновку про рівень професійної діяльності педагогічного працівника освітнього закладу [17], [35]. Експертний висновок – критеріальна база для присудження відповідної кваліфікаційної категорії педагогам шкіл міста. Критерій «вміння реалізовувати педагогічне оцінювання» відноситься до компетентності в сфері організації педагогічної діяльності.

Потрібно відзначити, що в атестаційних матеріалах запропоновані і дві інші форми атестаційної процедури: 1) підготовка конспекту уроку; 2) рішення педагогічних ситуацій. Але вони також не містять блоку «Оцінювання».

Не перевіряється і вміння вирішувати завдання з предмету, тобто діючі атестаційні матеріали орієнтують вчителя швидше на соціальний успіх, на визнання в професійному співтоваристві, ніж на поглиблення його практичних компетенцій.

Методика оцінки рівня кваліфікації педагогічних працівників передбачає, що в групі, яка атестується обов'язково повинен бути експерт з предмету. Так,

методист з математики може оцінити компетентність вчителя в предметі викладання, тому що добре орієнтується в питаннях методики математики. Необхідно більш активно залучати методичну службу освітньої організації до ліквідації існуючих кваліфікаційних дефіцитів в галузі практичних компетенцій вчителів [2].

Профстандарт зобов'язує вчителя відповідати всім кваліфікаційним вимогам, що висуваються до всіх вчителів. Разом з тим в документі вказані спеціальні компетенції, які необхідні для викладання предмету, пов'язані логікою предмета і його місцем в системі знань. Зі списку перерахованих компетенцій виділимо такі: учитель повинен «аналізувати пропоноване учням міркування з результатом: підтвердження його правильності або знаходження помилки і аналіз причин її виникнення» [57, с.126].

Інструменти для оцінки цих практичних компетенцій поки не застосовуються на практиці, сьогодні вони знаходяться в процесі формування. Таким чином, можна зробити висновок про те, що існуюча система атестації не орієнтує вчителя на вдосконалення практичних компетенцій. Разом з тим, рівень сформованості практичних компетенцій є одним з основних кваліфікаційних дефіцитів.

В сучасних умовах активно ведеться пошук альтернативних способів проходження педагогом атестації. У різних країнах використовується цілий ряд методик для оцінки учнів, оцінки вчителя, оцінки керівників початкової та середньої школи. Зарубіжними вченими представлені результати дослідження перспектив оцінки та атестації педагогів на міжнародному рівні. За підсумками дослідження дані поради про те, як в практику шкільної освіти включити систему оцінювання та атестації, щоб покращити його якість, доступність і ефективність [64].

Серед результатів останніх досліджень: коментарі до визначення якості освітнього процесу [63]; методика поетапної оцінки дистанційних курсів для вчителів [68]; напрямки професійного підвищення кваліфікації вчителів [40], [51], [59], [65], [67].

Майкл Фуллан вважає, що освітня реформа багато в чому залежить від того, як викладачі взаємодіють один з одним і з тими, хто забезпечує технічну допомогу. Вчений розглядає взаємодію педагогів як необхідність для професійного успіху і пропонує розглянути проекти, мета яких – розвинути норми співробітництва та взаємодії для поліпшення навчання школярів [52].

Зарубіжними педагогами розглядається методологія спільного навчання педагогів в рамках неперервної педагогічної освіти [61]. Можливості активного використання інформаційних технологій в освіті школярів і педагогів, в питаннях управління освітою розкриваються як нові напрямки для глобального накопичення даних Інституту статистики ЮНЕСКО [62].

Всі згадані рекомендації дослідників стосуються питання безперервної освіти дорослих, а форми співпраці лежать в царині неформальної освіти педагогів.

3.2 Порівняльні аспекти формальної та неформальної освіти педагогів

Вивчення двох видів безперервної освіти дорослих (формальне і неформальне) в соціології прийнято також здійснювати на основі їх порівняння, проводячи паралелі між формальною і неформальною освітою. Соціологи відзначають, що термін «формальна освіта» означає, по-перше, існування в суспільстві спеціальних установ і організацій (школи, училища, технікуми, вузи, інститути підвищення кваліфікації та ін.), які здійснюють процес

навчання. По-друге, пануюча в сучасному суспільстві система освіти, як ми зазначали, підпорядковується певному офіційно запропонованому зразку, ніби «задає» обсяг знань, умінь, навичок, які повинні відповідати: а) нормативному канону особистості (громадянина), прийнятому в даному суспільстві і б) нормативним вимогам виконання поширених в даному суспільстві соціальних ролей. Функціонування системи формальної освіти визначається пануючими в суспільстві культурними стандартами, ідеалами, політичними установками, які знаходять своє втілення у проведеній державою політиці в галузі освіти.

Формальною в загальноприйнятій термінології є освіта, що

- а) набувається учнями в спеціально призначених для навчання установах,
- б) здійснюється професійно підготовленим персоналом,
- в) веде до отримання загальноновизнаного документа про освіту,
- г) сприяє оволодінню учнями систематичними знаннями, вміннями і навичками за умови їх цілеспрямованої діяльності.

Неформальна освіта характеризується систематизацією навчання і цілеспрямованою діяльністю учнів, спрямованістю на задоволення освітніх потреб громадян, окремих соціальних, професійних груп, суспільства, результатом якої є збільшення освітнього потенціалу. На відміну від формальної, неформальна освіта здійснюється не навчальними закладами, а різними іншими організаціями і установами, а також не завжди професійними педагогами (викладачами). Вона менш структурована і не обов'язково завершується отриманням загальноновизнаного документа про освіту.

В даний час, коли відбувається становлення громадянського суспільства, розвиток так званого третього сектора, основними соціальними суб'єктами якого є громадські некомерційні організації, саме вони найбільше займаються неформальною освітою дорослих. Розробкою і здійсненням навчальних програм в різних освітніх проєктах цих організацій займаються, як правило, або їх

менеджери і співробітники, або фахівці (не педагоги) відповідних сфер суспільної практики, серед яких представлені і працівники освітніх установ.

У Рекомендаціях з розвитку освіти дорослих, прийнятих Генеральною конференцією ЮНЕСКО Найробі, 1976 р., також проводиться порівняння цих двох видів безперервної освіти. Відзначається, що найменш вивченим питанням є питання неформальної освіти дорослих, коли система освіти дорослих не є строго організованою. У цій системі немає жорстких стандартів, немає певної нормативної бази, мова йде про так звану неформальну освіту.

Сюди можна віднести різні курси (від декількох годин до декількох місяців). Вони можуть мати широке застосування – придбання нового знання в професії, наприклад, для молодого тата, мами, нові знання про сімейне життя, нові знання в певній галузі, яка необхідна в даний період життєдіяльності людини (знання про покупку житла, садівництво, оволодіння новою парфумерною лінією, туристичні знання і т.д.). На сучасному етапі організовано безліч різних курсів (вивчення іноземних мов, туроператорські курси, курси психологів, курси з підготовки модераторів і т.д.).

Е. А. Нагрелі [67, с.34], вивчаючи питання освіти дорослих в рамках формального підвищення кваліфікації, вважає, що головним ресурсом виступає професорсько-викладацький склад, традиційні освітні структури додаткової освіти: інститути підвищення кваліфікації, інститути розвитку регіональної освіти, науково-методичні центри; серед освітніх ресурсів – підвищення кваліфікації, практичні семінари, дистанційна освіта [67, с.23-26].

Досліджуючи питання технології організації неформальної освіти викладачів професійного циклу коледжу, Т. Л. Дубровіна також проводить порівняння цих двох видів освіти [4, 5]. Аналізуючи різні джерела, автор приходиться до висновку, що неформальна освіта в системі підвищення

кваліфікації може бути представлена різними інноваційними освітніми структурами і ресурсами.

Порівняно новими для професійної освіти, але широко поширеними в бізнесі є освітні структури, які можуть використовуватися як в системі формальної, так і неформальної освіти: інноваційно-освітні центри, відеобібліотеки передового педагогічного досвіду (апробовано і розроблено безліч дидактичних сюжетів, які розкривають передовий педагогічний досвід з професійної діяльності вчителів – переможців конкурсу «Учитель року»), нові технології, створені за участю освітніх організацій додаткової професійної освіти, ресурсні центри, багатофункціональні центри прикладних (професійних) кваліфікацій, центри незалежної сертифікації кваліфікацій, освітні кластери, науково-освітні консорціуми, мережеві спільноти професіоналів та ін. Дослідження показують, що ці та інші дидактичні складові, апробовані в основі неформальної освіти в системі підвищення кваліфікації, також прийнятні і для формальної освіти в закладах додаткової професійної освіти, що говорить про подібність цих двох форм.

Ці форми освіти забезпечують, з одного боку, формування узагальненого інтелектуально-творчого простору для розвитку професійної компетентності педагогічних кадрів; з іншого боку, сприяють розвитку системи безперервної взаємодії між освітньою спільнотою різного рівня, виступаючи засобом організації підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; крім того, актуалізують механізми, що стимулюють саму організацію неформального підвищення кваліфікації педагогів, що забезпечує інтеграцію науки, освіти і педагогічних практик через поширення позитивного професійного досвіду педагогів, допомагають підвищувати якість розвитку професійних компетенцій.

Освітні ресурси неформальної освіти в системі підвищення кваліфікації також відрізняються різноманіттям, гнучкістю, інноваційністю: участю в

реалізації інноваційних та експериментальних проєктів, онлайн-семінарів, відеоконференцій, відеолекцій, вебінарів. До форм і технологій неформальної освіти можемо віднести щорічні соціально значущі заходи (конкурси професійної майстерності «Педагог року» у різних номінаціях, «Кращий учитель року», серпнева педагогічна рада, педагогічні фестивалі, панорами педагогічних ідей, всеукраїнські конкурси методичних розробок викладачів та ін.), регіональні навчально-методичні комісії, робочі групи, мережеві групи, мережеві спільноти, наукові лабораторії, стажування, майстер-класи, освітні тренінги, корпоративне навчання та ін.

Здійснюючи порівняння формальної та неформальної освіти, фахівці відзначають, що характерною рисою неформальної освіти в системі підвищення кваліфікації є те, що зміст формальної освіти регламентується законодавчими актами, приписами на регіональному та обласному рівнях, а неформальна освіта в системі підвищення кваліфікації будується на принципах професійної потреби, професійного інтересу, вона може бути частково або повністю професійною, практико орієнтованою, а може бути направленою на розвиток особистісного потенціалу.

Відзначимо такі переваги неформальної освіти, як зручність для слухача: узгодження і коригування програм; гнучкість навчальної програми, можливість вивчення окремих розділів програми; зручність для учня: наявність права вибору, місця навчання, можливості побудови індивідуальної траєкторії навчання, розкладу занять.

Неформальна освіта педагогічних кадрів в системі підвищення кваліфікації викладачів може бути організована на базі однієї з інноваційних освітніх структур, наприклад, в структурі освітнього кластера. Спираючись на філософсько-антропологічну теорію спілкування, можемо сказати, що неформальна освіта може бути розглянута як стихійна, несистемна і

нецілеспрямована дія у взаємодії суб'єктів освітнього простору (той, що навчається і навчає – педагогічні кадри, ролі яких можуть змінюватися) і як цілеспрямована дія всередині освітньої організації, як індивідуалізований спосіб підвищення кваліфікації різних категорій педагогічних працівників, як спосіб підвищення кваліфікації різних категорій, згрупованих в команди за професійними інтересами і потребами. Педагогічний процес неформальної освіти в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників організовується на основі системно-діяльнісного і компетентнісного підходів. При цьому в основі організації процесу навчання виступають згруповані за подібністю індивідуальні професійні потреби педагогів, які впливають на вибір індивідуальних освітніх маршрутів в процесі реалізації технології організації неформальної освіти в системі підвищення кваліфікації. Підставами, які ставлять здобуття неформальної освіти в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів на одне з перших місць, виступає те, що дана форма підвищення кваліфікації педагогічних кадрів відноситься до мобільної, гнучкої, здатної швидко реагувати на зміни в світі професій.

Можна зробити висновки про переваги неформальної освіти, які проявляються в орієнтації процесу на самореалізацію і самостійність, зосередження на професійному вдосконаленні; більш повне застосування отриманих знань з урахуванням особистого і професійного досвіду учасників навчання; облік особистих інтересів, бажань, можливостей (соціальних, тимчасових, фінансових і ін.); застосування інноваційних форм, інтерактивних методів і прийомів, педагогічних технологій як і для формальної освіти; діалогова взаємодія з усіма суб'єктами освітнього процесу, що по-іншому насичує інформаційно-освітнє середовище, яке сприяє продуктивному обговоренню професійних проблем, завдань, рефлексії результатів професійно-

освітньої діяльності; високий рівень саморегулювання (самоконтроль, самоаналіз, самонавчання і т.д.).

Здійснивши порівняння двох видів безперервної освіти, можна констатувати, що неформальна освіта відображає ідеї вільної освіти протягом усього життя, вона може носити випереджувальний характер, вона гнучка, мобільна, загальнодоступна, не залежить від віку, статі, отриманої освіти, вона в більшій мірі здатна задовільнити освітні потреби педагогічних кадрів, відрізняється більш тісним зв'язком з виробничим і соціокультурним середовищем, стимулюванням до самоосвіти і саморозвитку з урахуванням освітніх потреб, вона може слугувати дієвим інструментом в поповненні нових знань у світі швидкозмінних професій, за змінами яких формальна освіта не встигає змінюватися. Відзначимо також наявність спільних рис формальної та неформальної освіти в структурі безперервної освіти, що дозволяє розглядати можливості неформальної освіти в системі підвищення кваліфікації через різні форми включення.

Неформальна освіта може служити і слугувати інструментом додаткової професійної освіти і може бути розглянута як самостійний вид діяльності, який здійснюється за ініціативою педагогічних кадрів, як вид ініціативної освіти групи або груп педагогів як поза системою підвищення кваліфікації, так і всередині додаткової професійної організації.

На підставі виділеної сукупності ознак (методологічного, організаційного, дидактичного, соціального, функціонального, педагогічного, процесуального характеру) результати порівняння дозволяють стверджувати про наявність комплексу відмінностей цих видів освіти в безперервній освіті і в той же час наявність спільних рис, а також дозволяють виявити можливості взаємної адаптації цих форм навчання педагогічних кадрів у системі підвищення кваліфікації.

Виявлені тенденції змін, що відбуваються в освітньому середовищі і в соціокультурному просторі, суспільстві, виступають дієвим механізмом, що впливає на перетворення освітніх систем. Серед тенденцій, що відбуваються в світі професій, значущою є тенденція на зміни, що відбуваються в професійній сфері (старіння, швидке оновлення, відмирання, зародження нових професій, новації і т.д.), що позначають проблему перебудови підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

На необхідність модернізації системи підвищення кваліфікації та посилення ролі неформальної освіти в цій системі впливають такі фактори: зміна співвідношень поєднання національних традицій освіти і новацій; зміни політичних орієнтирів в галузі освіти на сьогодні і на перспективу; особливості сучасної освіти різного рівня, цільові установки, стандартизація, перспективи розвитку, зміни демографічних процесів (перспектива) в педагогічному середовищі і світі дитинства, зміна місії освіти на сучасному етапі і т.д.

На зміну уявлень про зміст поняття «неформальна освіта» впливає соціокультурне середовище, особистісні, цільові установки, методологічні підходи, покладені в основу вивчення даного феномена. Окремі напрямки розвитку теорії неформальної освіти в частині розгляду самого поняття тільки починають розроблятися, найбільш детальний розгляд відбувається завдяки порівняльному характеру (виявлення особливостей на основі порівняння формальної та неформальної освіти).

Неформальна освіта може служити інструментом додаткової професійної освіти і може бути розглянута як самостійний вид діяльності, що здійснюється за ініціативи педагогічних працівників, як вид ініціативної освіти групи або груп педагогів як поза контекстом системи підвищення кваліфікації, так і всередині організації додаткової професійної освіти.

Порівняння формальної та неформальної освіти на підставі сукупності ознак (методологічного, організаційного, дидактичного, соціального, функціонального, педагогічного, процесуального характеру) показує наявність комплексу відмінностей цих видів освіти в безперервній освіті і в той же час наявність спільних рис, позначаючи можливості взаємної адаптації цих форм навчання педагогічних працівників в системі підвищення кваліфікації. Неформальна освіта педагогічних кадрів може бути розглянуто як процес, як феномен сучасності, як педагогічне явище, як вид освіти в структурі безперервної освіти дорослих.

Неформальна освіта на сучасному етапі викликає все більший інтерес у вчених, дослідників і практиків освітянської галузі, є феноменом, який знаходиться на стадії розробки, дослідження як перспективне явище і вид освіти.

3.3 Характеристика неформальних освітніх практик

Сучасна соціальна ситуація – розвиток технологій, трансформація ринків праці, високий ступінь невизначеності, складно організовані громадські взаємодії і процеси – висуває все нові і нові вимоги до освітніх результатів, необхідних молодим людям для успішної соціалізації, інтеграції в сучасному світі і побудови власної життєвої та професійної стратегії. Неформальна освіта, будучи вільною від обов'язкових регламентів і стандартів, реалізується на принципах добровільності й ініціативи, в цьому контексті є тим місцем, яке швидше за все реагує на виклики сучасності і запити суспільства.

Даний тип освіти, представлений у вигляді безлічі різноманітних практик, що реалізуються професіоналами високого рівня в різних сферах яскравими

захопленими людьми, які створюють навколо себе простір, надають учням свободу вибору в здобутті нових знань і навичок. До неформальної освіти відносять заходи, що можуть бути реалізовані поза державними інституціями і не потребують відповідної стандартизації своїх результатів.

Як правило, такі проєкти ведуть ініціативні творчі групи, некомерційні організації, наукові співтовариства і інші структури, не пов'язані безпосередньо з системою освіти.

Можна виділити такі характеристики неформальних освітніх практик:

- орієнтація на конкретні навчальні запити різних соціальних, професійних, демографічних груп населення;
- занепокоєння щодо певних категорій осіб;
- відсутність примусового характеру, діяльність ґрунтується на власній мотивації людей;
- високий особистісний зміст навчання;
- внутрішня відповідальність осіб, які навчаються за результат освітньої діяльності;
- розвиток індивідуальних якостей, що забезпечують сприятливі передумови для гідного особистого життя, а також успішної участі в суспільній і трудовій діяльності;
- забезпечення можливостей для більш успішного розуміння і, якщо необхідно, зміни навколишньої соціальної структури;
- розвиток мобільності в мінливих умовах сучасного світу;
- гнучкість в організації та методах навчання;
- високий рівень активності людей, що проходять навчання;
- оцінювання учнями отриманих результатів на основі визначених критеріїв.

Сьогодні саме неформальна освіта стає простором, що дозволяє поліпшувати педагогічні технології і створювати інновації в освіті, а також ресурсом для розвитку сучасних компетенцій і навичок суспільства. Для офіційної системи освіти, як загальної, так і додаткової, неформальні практики можуть стати своєрідним «полігоном» нових рішень, підходів і технологій, які згодом можна впроваджувати в систему виховання і навчання.

Наведемо окремі приклади освітніх практик. Інтерни PRO – це проєкт з організації навчально-професійної перевірки школярів для їх подальшого професійного самовизначення. Ключовою ідеєю є знайомство з професіями через екскурсії та професійні перевірки. Моделювання елементів конкретної професійної діяльності для усвідомленого вибору майбутньої професії. Практичні завдання вирішуються із залученням громадських організацій та промислових підприємств міст і сіл. Практика дає можливість школярам «зануритися» в світ певної професії, отримати не тільки інформацію про особливості діяльності, а й самим стати безпосередніми учасниками професійної галузі. Такого роду «професійні спроби» затребувані в місті, де склалася складна соціальна ситуація (місцеві підприємства потребують молодих професійних кадрів, а молоді люди, що їдуть вчитися, не прагнуть повернутися). В той же час дана практика дозволяє учасникам перевірити свої здібності та професійні навички, реалізувати на практиці отримані вміння.

Цілі і завдання:

- створити умови для набуття школярами початкового професійного досвіду через різні форми профорієнтації;
- виявити профорієнтаційні запити школярів;
- організувати соціальне партнерство з громадськими організаціями та підприємствами міста для майданчиків професійних спроб;

- апробувати, реалізувати і представити результати практики у вигляді кінцевого освітнього продукту (проекту);
- сприяти успішній соціалізації школярів;
- підтримати внутрішню мотивацію, самодостатність і соціальну активність.

Освітні результати:

- досвід професійної спроби;
- досвід занурення в професійне середовище;
- навичка роботи в команді;
- навички проєктної діяльності;
- очікувані результати впровадження практики;
- збільшення числа молодих людей, що володіють професійним самовизначенням, отриманим на підставі професійних спроб;
- зменшення відтоку активної молоді з території за рахунок актуалізації перспектив професійного розвитку в місці їх проживання;
- підвищення соціальної активності молоді за місцем їх проживання;
- зниження соціального та психологічного напруження у випускників старших класів шкіл, пов'язаного з високим рівнем невизначеності.

Основні етапи реалізації практики. Пошук шкіл і вчителів, готових брати участь в проєкті. Виявлення запитів школярів щодо типів і тем професійних спроб. Пошук соціальних партнерів (установ, організацій, підприємців, професійних клубів і об'єднань), готових стати майданчиком для професійних

проб школярів. Встановлення домовленостей з соціальними партнерами щодо проведення професійних спроб: які фахівці готові стати кураторами професійної проби школярів, зміст та етапи професійних проб, необхідні ресурси, план і графік реалізації професійних проб.

Реалізація професійних спроб школярів на майданчиках соціальних партнерів із залученням фахівців і при супроводі шкільними педагогами. Публічна презентація освітніх продуктів школярів в рамках професійних проб, експертна оцінка результатів, висвітлення результатів у ЗМІ. Підведення підсумків та рефлексія отриманого досвіду зі школярами. Збір інформації та історії стосовно професійного самовизначення та професійної діяльності випускників проекту, які вступили до ЗВО або почали професійну діяльність.

PRO POLIS: ЛАБОРАТОРІЯ МІСЬКИХ ЗМІН – освітня програма з розвитку та просування стійких ідей і проєктів, що сприяють розвитку міських просторів. *Ключова ідея.* Забезпечити учасників практичними (проєктними) інструментами, які дозволять проаналізувати міські та соціальні проблеми, концептуалізувати і пропрацювати авторські ідеї щодо подолання / усунення даних проблем, а також здійснити безпосередню практичну реалізацію даної ідеї. Підтримка і залучення соціально активної молоді до реалізації соціально значущих проєктів з благоустрою, розвитку культури, екології та ін. [42].

Формат практики. Очна-заочний, що складається з трьох інтенсивних освітніх сесій, які передбачають міжсесійний супровід учасників у форматі вебінарів і проєктних консультацій. *Базова освітня технологія.* Проєктний метод навчання, що включає цикл безпосередньої реалізації проєктів, які розробляються учнями.

Мета і завдання:

- підвищення рівня соціальної відповідальності;

- підвищення кваліфікації молодих фахівців за допомогою розвитку практичних навичок в сфері соціального проектування.

Освітні результати. Розвиток комунікативних навичок, критичного мислення, проектного мислення, навичок проектного менеджменту; реалізація соціально-значущих ініціатив учасниками програми на території їх проживання.

Очікувані результати впровадження практики:

- підвищення соціальної активності молоді на території, де вони проживають;
- самовизначення студентів через проектну діяльність;
- вирішення актуальних для молоді соціальних проблем за рахунок реалізації проектів;
- зменшення відтоку активної молоді з міст за рахунок включення їх до соціально значущої діяльності;
- актуалізація і суспільне рішення міських проблем;
- формування міських спільнот.

Базові елементи практики. Інтенсивні виїзні проектні сесії; вебінари; менторська підтримка; інтернет-челендж.

Основні етапи реалізації практики. Формування бази експертів, тренерів і менторів з підтримки соціальних ініціатив. Пошук партнерів для програми, готових підтримувати соціальні ініціативи на місцях. Пошук і укладення договору з виїзною базою для проведення модулів. Оголошення конкурсу на участь у програмі. Збір заявок учасників для освітньої сесії з описом мотивації участі, ідей проектів та ініціатив.

Аналіз отриманих заявок, відбір учасників. Проведення першого освітнього модуля. Проводиться вступні бесіди щодо соціального проектування, пошуку і опрацювання проектних ідей, освіти проектних команд. Виїзний формат, тривалість – 6 днів. Повторний відбір учасників на другий

модуль на підставі експертизи проектних ідей команд. *Другий освітній модуль.* Проектна зустріч. Проводиться опрацювання проектів. Експертні сесії за темами: фандрайзинг, PR, робота в команді, конфлікт-менеджмент та інші, а також коучинг і індивідуальні консультації для проектних команд. Формування командами планів реалізації проектів. Виїзний формат, дистанційний експертний і менторський супровід команд в процесі реалізації проектів, вебінари. *Третій освітній модуль.* Підсумковий семінар, який передбачає аналіз отриманого досвіду, презентацію підсумків програмного року та результатів реалізації проектів громадськості. Формат – робочі вихідні, тривалість – 3 дні.

Необхідна інфраструктура і ресурси. Бази відпочинку для проведення виїзних освітніх модулів; тренери неформальної освіти для організації процесу навчання і командної роботи учасників; ментори для індивідуального супроводу команд; експерти з соціального проектування, маркетингу, фандрайзингу, коучингу, PR, урбаністики та ін.

Тренінг «Діалог культур» – регулярно відтворений разовий компетентнісний ціннісний тренінг, який формує і розвиває навички міжкультурної комунікації за рахунок послідовності різних форм визначення взаємовідносин і вибудовування діалогу (робота в парах і групах, дискусія, рольова гра, і т.д.) [34].

Ключова ідея. Для формування і підвищення навичок міжкультурної комунікації, необхідно створити умови для формування більш глибокого розуміння культурного різноманіття та прийняття його в якості цінності, розвинути готовність до міжкультурної комунікації, відпрацювати практичні навички такої комунікації, надати можливість визначити ті цінності, які є загальними для представників різних культур. У свою чергу, для створення цих умов необхідне колективне рішення ряду проблемних завдань і кейсів, пов'язаних з міжкультурною комунікацією, змодельовати ситуацію такої

комунікації в режимі рольової гри, сформувати зразок конструктивної змістовної комунікації між носіями різних культурних моделей за рахунок проведення дискусій. В цілому, для успішного формування здатності до міжкультурної комунікації як комплексної компетентності, необхідно використовувати цілісний підхід – сформувати базову ціннісну позицію людини, що є системою установок і моделей поведінки.

В умовах глобалізації, що продовжується здатність до міжкультурного взаєморозуміння та комунікації стає все більш важливим фактором як індивідуальної успішності людини, так і загального соціального благополуччя. Це проявляється, зокрема, в тому, що з огляду на зростання популярності вищої освіти, велика кількість студентів з різних країн приїжджає сюди вчитися і, вже поступово розпочавши освітній процес, стикаються з труднощами адаптації, які, в свою чергу, багато в чому пов'язані з труднощами у взаєморозумінні з українцями як носіями іншої культури і моделей поведінки.

Зокрема, на Західній Україні на сьогодні навчається 9000 іноземних студентів, що представляють більше, ніж 70 різних країн, і у багатьох з них виникають проблеми співвіднесення своєї культури з культурою нашого народу, узгодження своїх уявлень і норм з уявленнями і нормами, прийнятими в країні. В організаціях вищої освіти реалізуються програми адаптації іноземних студентів, але більша їх частина носить формальний характер і зводиться до повідомлення інформації про культурні особливості, не припускаючи організації розуміння цих особливостей і моделювання ситуацій продуктивної, взаємно прийнятною міжкультурної комунікації.

Формат практики. Очний, є комплексний компетентнісний тренінг.

Базова освітня технологія. Організація системи спеціально організованих комунікативних ситуацій і їх подальшої динамічної рефлексії, що доповнюється міні-лекціями, повідомляють конкретну необхідну інформацію для

опрацювання та осмислення її учасниками, а також арт-техніками, що дозволяють згрупувати власні установки, цінності представників своєї культури та інших культур.

Учасники реалізації практики. Студенти, зацікавлені в підвищенні своєї компетентності і успішності у сфері міжнаціональної комунікації; адміністрації установ середньої та вищої професійної освіти, зацікавлені в повноцінній продуктивній комунікації між студентами, які представляють різні національності і культури, а також зацікавлені в профілактиці конфліктів на ґрунті міжнаціональної ворожнечі; розробники і організатори практики.

Цілі і завдання:

- сформувати здатність вести ефективну комунікацію з представниками будь-яких країн, народів, культур на основі розуміння, прийняття, поваги їх цінностей, уявлень про світ, моделей поведінки;
- забезпечити формування у молоді глибокого змістовного розуміння витоків культурного різноманіття, механізмів його функціонування, значущості для культури кожного народу і для розвитку людства в цілому;
- забезпечити прийняття молоддю культурного різноманіття як особистісно значущої цінності;
- сформувати або розвинути у молоді готовність до міжкультурної комунікації, мотивацію дізнаватися і розуміти підстави і моделі поведінки людей інших культур;
- забезпечити відпрацювання молоддю практичних навичок ефективної комунікації. Забезпечити моделювання молоддю найбільш типових або значних ситуацій міжкультурної комунікації, в тому числі формування способу найбільш конструктивних дій в подібних ситуаціях;
- забезпечити ситуаціями, в яких молодь могла б виявити загальні цінності і позиції представників різних культур;

- підготувати молодіжних лідерів до поширення цінності міжкультурного діалогу і навичок його ведення.

Освітні результати:

- Формування у студентів-українців та іноземних студентів, які навчаються у нас, взаємно прийнятого раціонального, фактологічно обґрунтованого уявлення про культурне різноманіття, його ролі в соціальному і культурному благополуччі кожної людини окремо і людства в цілому; особистісно прийнятої цінності культурного різноманіття та взаєморозуміння представників різних культур. Отримання студентами-українцями і іноземними студентами досвіду вирішення завдань, пов'язаних з організацією продуктивної міжкультурної комунікації, а також формування на цій основі конкретних методів діяльності та комплексної здатності до соціокультурної комунікації.

- Отримання студентами і іноземними студентами досвіду конструктивного діалогу і прийняття один одного як носіїв різних культур.

- Аналіз студентами і іноземними студентами існуючих стереотипів щодо представників інших національностей і культур, виявлення їх походження, формування внутрішньої заборони на відтворення подібних стереотипів.

- Розроблення студентами планів дій з реалізації та публічного позиціонування практик, які забезпечують конструктивний міжкультурний діалог.

Очікувані результати впровадження практики:

- поширення цінності міжкультурного взаєморозуміння і співпраці як серед студентів професійних освітніх установ, так і серед школярів;

- зменшення кількості конфліктів на міжнаціональному та міжрелігійному ґрунті серед підлітків та молоді;

- зростання числа підліткових і молодіжних ініціатив, пов'язаних з організацією міжкультурного співробітництва, реалізацією спільних культурних і соціальних подій;

- розширення компетентності підлітків і молоді щодо підстав та моделей поведінки представників різних національних і релігійних спільнот, поширення раціонального ставлення до цих явищ, здатності раціонально і конструктивно вибудувувати комунікацію з представниками інших культур.

Основні етапи реалізації практики. Пошук організації-партнера. Інформаційна кампанія щодо програми навчання: публікації в соціальних мережах, розсилка електронною поштою. Конкурсний відбір учасників на підставі анкетування, що враховує їх потреби, цілі, запити, досвід участі в тренінгових, освітніх та соціальних проєктах і програмах. Основні заходи тренінгу відповідно до базових форматів роботи, присвячені питанням і проблематиці міжкультурної взаємодії: тренінги неформальної освіти, ігри з рольовими сюжетами, рішення кейсів. Вихід учасників тренінгу на проєктування власних заходів з проблематики міжкультурної комунікації в притаманному для них середовищі (наприклад, план заходів всередині ЗВО). Підсумкова сесія з учасниками тренінгу, присвячена систематизації отриманих уявлень, рефлексії та оформленню отриманого досвіду, підготовці підсумкових методичних рекомендацій для подальшого використання учасниками при реалізації їх власних заходів. Моніторинг результативності тренінгу: оцінка реалізації заходів учасників, збір анкет зворотного зв'язку.

Центр психологічної допомоги «Форсайт»: програма профілактики вигорання. *Ключова ідея.* Реалізація різних освітніх форматів, спрямованих на навчання технологіям запобігання і протистояння емоційного виснаження працівників організацій, які працюють у сфері вирішення соціальних проблем і комерційних компаній. У практиці реалізується системний підхід до організації

діяльності, формати якого захоплюють інформаційний простір соціальних мереж, цільову аудиторію, яка віддає перевагу тренінгам і семінарам [43].

Актуальність. Протягом останніх двох років тема емоційного вигорання стала більш помітною та актуальною. Опитування SuperJob показало, що в Україні лише 7% співробітників не відчують стресу на роботі, а за даними Bloomberg Україна увійшла в ТОП найбільш стресових країн [23]. Дана практика неформальної освіти дозволяє забезпечити учасників інструментами ефективного подолання стресу і саморегуляції.

Формат практики. Онлайн і офлайн формати, семінари, тренінги.

Базова освітня технологія. Організація процесу оволодіння інструментами саморегуляції в форматі психологічних тренінгів і лекторіїв.

Цільова аудиторія. Співробітники організацій, що працюють у сфері вирішення соціальних проблем: ініціативні групи, некомерційні організації, державні установи, учасники соціальних проєктів; співробітники комерційних організацій, педагоги.

Учасники реалізації практики. Психологи, тренери неформальної освіти, автономна некомерційна організація «Психологічний центр «Форсайт».

Цілі і завдання:

- підвищення грамотності населення у сфері діагностики і профілактики емоційного вигорання;
- навчання за технологіями, що допомагають запобігти і протистояти емоційному вигоранню і формувати культуру турботи про себе.

Освітні результати:

- Усвідомленість і рефлексія. Учасники вчаться відстежувати свій стан, помічати симптоми вигорання, відзначати зміни в мотивації, емоційний стан.

- Вибудовування кордонів. Учасники вчаться вибудовувати кордони, зберігати баланс між роботою і відпочинком, регулювати своє навантаження, коректно відмовляти, пропонувати альтернативні варіанти вирішення.

- Турбота про себе. Учасники вчаться відновлювати сили, знаходити ресурси для подолання стресу.

Очікувані результати впровадження практики:

- складання плану профілактики емоційного вигорання на основі проведеної діагностики;

- модерація нарад у компаніях учасників практик. Керівники навчаються працювати з групою, вибудовувати відносини зі співробітниками;

- активна позиція співробітника в компаніях учасників практик. Учасники вивчають як проявляти ініціативу, звертатися по допомогу до керівництва і близьких людей, складати план з профілактики емоційного вигорання і приймати рішення щодо змін в професійному житті.

Основні етапи реалізації практики. Перший етап – підготовчий: Збір команди тренерів неформальної освіти, які володіють технологіями роботи зі стресом і емоційним вигоранням. Формування плану роботи команди. Пошук приміщення для проведення заходів практики.

Другий етап – організація інформаційного супроводу і набір учасників. Поширення інформації про емоційне вигорання, формування культури турботи про себе. Збір заявок на подальшу участь в проєкті. Проведення семінарів, вебінарів, лекцій, і публікація статей в ЗМІ (соціальні мережі, сайти, радіо). Проведення відкритого форуму «Коли сили закінчилися, а робота залишилася». Фінальна точка в залученні потенційної цільової аудиторії.

Третій етап – проведення навчання. Організація та проведення навчання представників організацій. Після дводенного курсу учасники зможуть

проводити діагностику співробітників і організації в цілому і розробляти комплекс профілактичних заходів.

Четвертий етап – онлайн супровід фахівців з регіонів. Розробка змісту онлайн марафону в соціальних мережах. Учасники виконують завдання, отримують підтримку і рекомендації психологів.

П'ятий етап проєкту – проведення комплексу заходів з подолання емоційного вигорання. Робота з організаціями. Проведення діагностики (групові та індивідуальні зустрічі зі співробітниками і керівництвом), заходів з профілактики вигорання (організаційні консультації, тренінги, семінари). Допомога в подоланні емоційного вигорання (групи підтримки, робота з психологом) і впровадження нових правил щоденної роботи.

ТРЕНІНГ: DIGITAL STORYTELLING

Digital Storytelling – тренінгова програма неформальної освіти, спрямована на розвиток здібностей ділитися історіями і почуттями в цифрову епоху, а також на роботу психологів з підлітками або людьми, які потрапили в складну життєву ситуацію [38].

Ключова ідея. Забезпечити учасників практичними інструментами, що сприяють розвитку емпатії, роботі в команді, сторітелінгу, технічних навичок, а також здійснити безпосередню практичну роботу з особистою історією.

Актуальність. Атуалізація і опрацювання переживань, що травмують особисту історію людей, які потрапили у важку життєву ситуацію, зниження соціального і психологічного напруження в суспільстві.

Формат практики. Очний бункерний тренінг, що складається з десяти інтенсивних тренінгів. Базова освітня технологія: тренінговий метод навчання, що включає цикл безпосередньої реалізації проєктів, що розробляється учнями.

Цілі і завдання:

- розвиток м'яких навичок;

- підвищення розвитку практичних навичок у молодих фахівців, що стосуються здатності працювати з людьми, які потрапили у важку життєву ситуацію.

Освітні результати:

- комунікативні навички;
- емпатія;
- креативність;
- навички роботи в команді;
- толерантність;
- технічні навички.

Очікувані результати впровадження практики:

- підвищення соціальної активності молоді;
- самовизначення студентів через залучення їх до проектної діяльності;
- психологічна допомога людям, що потрапили у важку життєву ситуацію;
- вирішення актуальних для молоді соціальних і власних проблем за рахунок роботи з їхніми історіями;
- зниження соціального та психологічного напруження в суспільстві.

Основні етапи реалізації практики. Укладання угоди з установами, що працюють з молоддю і людьми у важкій життєвій ситуації: молодіжним центром, центром соціального захисту та ін. Пошук приміщення і укладення договору для проведення тренінгу. Узгодження програми тренінгу з партнерами і набір учасників. Набір і навчання команди фасилітаторів. Організація рекламної кампанії: створення груп проекту в соціальних мережах, онлайн-платформ для обміну історіями.

Проведення творчих вправ як засобів стимуляції пам'яті для того, щоб учасники могли знайти ідеї для історії. Творчі вправи для пробудження спогадів учасників можуть включати в себе навідні запитання, перегляд своїх старих фотографій і світлин з дитинства для пробудження спогадів і почуттів, використання музики або диктофона зі звуками, які мають відношення до інших часів в житті учасника. Проведення словесних асоціативних вправ – робота з розповіддю історії.

Оформлення змістовних розмов про минуле в усну, письмову, візуальну або технічну форму. Учасники записують сценарій бесіди і працюють з фасилітатором, щоб редагувати фрагменти разом. Відбір необхідних фото- і відеоматеріалів, редагування фільму-історії. Учасники, які готові поділитися історіями, підписують заяву про згоду на публікацію своїх цифрових історій. Учасники викладають свої цифрові історії на платформи, запропоновані куратором. Запуск флешмобу з обміну історіями в соціальних мережах (можливо, в ЗМІ), на онлайн-платформах і ін.

СПОСІБ ЖИТТЯ: СВОЯ ІСТОРІЯ

«Своя історія» – це проєкт про самовизначення і профорієнтацію, що складається з 3 частин: зростаюча онлайн-база людей за різними професіями і способом життя, готових особисто і по скайпу розповідати про себе; програма навчання, розвитку і підтримки вчителів, готових виступити в ролі модераторів; скарбничка кращих практик [37].

Ключова ідея. Профорієнтація і самовизначення школярів повинні відбуватися не тільки через вибір певної професії «раз і назавжди», а й через вибір певного способу життя за рахунок спілкування з різними людьми, а також опору на власні інтереси, цінності і потреби. «Своя історія» надає інфраструктурне рішення для профорієнтації і самовизначення.

Актуальність. Самовизначення і вибір своєї професії і своєї справи – один з головних викликів для учнів старшої школи. «Класичні» методи профорієнтації, що існують в освітніх установах, як правило не працюють з комплексним розумінням побудови власного способу життя, а тільки інформують про стандартні професії. У сучасному світі, де одні професії зникають, а інші з'являються, дуже важливо допомогти учневі будувати своє майбутнє, враховуючи власні інтереси і потреби, дати йому можливість і інструменти для орієнтації в сучасному мінливому світі не для одиничного вибору «тут і зараз», а для постійної побудови власної траєкторії і проектування власної справи і способу життя.

Формат практики. Платформа ресурсного та методичного супроводу спеціально організованих профорієнтаційних зустрічей школярів з експертами і професіоналами з різних галузей: онлайн база спікерів, онлайн і офлайн курси для вчителів, методичні матеріали для організації профорієнтаційних зустрічей.

Базова освітня технологія. Колективна розробка інтерв'ю з експертами; освітня зустріч з експертами.

Цільова аудиторія. Старшокласники, вчителі шкіл, вихователі закладів дошкільної освіти, тьютори, куратори.

Цілі і завдання:

- розширити уявлення старшокласників про сучасні професії, життя професіоналів, реалізувати ці уявлення в форматі живого діалогу;
- створити систему навчання, підтримки та моніторингу вчителів та інших фахівців з профорієнтації, зокрема підвищити їх інформованість про нові напрямки в індустрії;
- створити інфраструктуру для фахівців з індустрії, за допомогою якої вони можуть ділитися своїм досвідом з іншими фахівцями з різних регіонів;

- створити базове технічне рішення для автоматичного об'єднання («метчінг») спікерів, готових ділитися досвідом і школою.

Освітні результати. Розширення уявлення про існуючі професії; освоєння інструментів для самостійного спілкування з представниками різних сфер; розробка своєї кар'єрної і освітньої траєкторії.

Впровадження практики:

- Школи отримують нові методи роботи з профорієнтацією та самовизначенням: як зробити профорієнтацію сучасною та ефективною, не володіючи інформацією про всі технології і професії.

- Матеріали і план заходів: фахівець отримує пакет завдань і шаблонів для використання в школі і за її межами.

- Фахівці освітніх установ отримують доступ до бази з понад 100 експертів з різних сфер, готових приходити в школу і виходити на зв'язок по скайпу.

Основні етапи реалізації практики. Наповнення бази експертів місцевими експертами з різних професійних галузей, готових проводити зустрічі зі школярами на волонтерських засадах. Наповнення онлайн ресурсу методичними та навчальними матеріалами з профорієнтації для педагогів. Набір команди педагогів для організації профорієнтаційних зустрічей у школах. Навчання педагогів на очному інтенсивному семінарі.

Відвідування педагогами 4-6 вебінарів. Проведення педагогами 10 заходів у форматі «Своя історія»: оформлення запиту на спікера; підготовка разом зі школярами питань спікеру; організація і проведення зустрічі, що складається з 3 етапів: 1) опрацювання стереотипів про конкретну професію / індустрію; 2) питання про спосіб життя від учасників; 3) структурування отриманої інформації у вигляді портрета спікера. Публікація інформації про заходи на

офіційних сайтах шкіл. Зворотній зв'язок з організаторами проєкту «Своя історія», збір анкет від учителів.

Безсумнівний інтерес представляє досвід Фінляндії. Вона демонструє, з одного боку, динамічну інтеграцію в глобальну економіку (міжнародні дослідження ООН показують, що технології і економіка в Фінляндії настільки ж прогресивні, як в США і Сінгапурі), з іншого боку, є повноправним членом європейських інститутів і активно впроваджує свою культуру, унікальну мову та національну ідентичність.

Фінляндія знаходиться в групі країн-лідерів за якістю освіти [2], що є пріоритетом у внутрішній і зовнішній політиці країни. Фінська спеціальна освіта сильно диференційована. У країні багато професійних навчальних закладів, які функціонують, орієнтуючись на певну галузь, і готують студентів за однією спеціальністю. Післядипломна та безперервна освіта в Фінляндії набуває все більшого значення тому, що на ринку праці швидко змінюється ситуація і зростають вимоги до роботи. Оцінка неформального і спонтанного навчання здійснюється на основі національної системи кваліфікацій, заснована на компетенціях.

Що стосується неформальної освіти і навчання, існують три рівні кваліфікацій, заснованих на компетенціях початкового програмного забезпечення, безперервного програмного забезпечення і кваліфікаціях фахівця [19]. Формування професійних компетенцій в Фінляндії ґрунтується на знанні, придбаному в практичній діяльності. У зв'язку з цим пріоритет віддають навчанню на робочому місці. Дорослі отримують професійну підготовку на всіх освітніх рівнях. Близько 1,7 мільйона фінів (близько 30% населення) щорічно беруть участь у програмах освіти для дорослих, і навчання проходить приблизно в 400 школах [26]. Більше половини населення Фінляндії у віці від 25 до 64 років щороку підвищують свої знання і набувають інноваційних навичок.

В даний час в системі освіти України і Фінляндії активізувалися процеси модернізації, спрямовані на підвищення якості освіти і пов'язані з реалізацією сучасних освітніх тенденцій, що включають демократизацію і гуманізацію освіти.

У міжнародному співробітництві переважають двосторонні регіональні проєкти. Дані проєкти реалізуються або в рамках договорів між закордонними партнерами та регіональними органами управління освітою, або в рамках двостороннього співробітництва навчальних закладів професійної освіти. Приклад тому – партнерство в галузі освіти Гельсінського технологічного коледжу Heltech. Heltech є установою, що надає основну і додаткову професійну освіту для 4000 студентів. Крім основної освіти, коледж пропонує підготовчі короткострокові курси для подальшого підвищення професійної кваліфікації, а також додаткової професійної освіти в рамках навчання дорослих або індивідуального навчання персоналу для підприємств і компаній. На додаток до базової підготовки Heltech реалізує програми навчання для іммігрантів, дослідження в галузі спорту та міжнародної діяльності.

Освіта для дорослих здійснюється за допомогою інтернету і дистанційного навчання; навчання персоналу на виробництві або навчання на ринку праці; обміну інформацією та вдосконалення навичок учнів для задоволення їх особистих потреб. Підготовка дорослих відрізняється від підготовки молодого покоління, яке може доповнювати свої професійні навички, відвідуючи різні курси, що тривають від кількох днів до кількох місяців, вдень, ввечері або у вихідні дні [7].

Heltech працює в постійній співпраці з провідними іноземними та фінськими компаніями та установами. Гельсінський технологічний коледж є навчальним середовищем, яке добре знайоме з умовами трудового життя і підтримує студентів в їх професійному зростанні. Під час навчання учень має

можливість включитися в міжнародну діяльність, відправитися по молодіжному обміну за кордон. Гельсінський технологічний коледж має партнерів у Швеції, Нідерландах, Естонії, Німеччини, Франції, Іспанії, Англії, Росії та Китаї. Щороку близько 140 студентів і 40 викладачів виїжджають за кордон з метою подальшого розвитку свого міжнародного досвіду. Беручи участь в міжнародній діяльності, студенти отримують великий досвід в плані подальшої професійної освіти [8]. Наступним варіантом участі в міжнародній діяльності є самонавчання студентів, набуття професійних навичок з подальшим отриманням робочого місця за кордоном. Це так звана індивідуальна робота студентів, часовий період якої варіюється від декількох тижнів до шести місяців.

Досвід Фінляндії демонструє тісний зв'язок якості освіти з наявністю певної системи оцінювання результатів діяльності навчальних закладів, учнів, викладачів. Стиль керівництва навчальними закладами, участь громадськості в розвитку освіти, позиція вчителя / викладача в навчальному закладі, зміст освіти – практично всі аспекти освітнього процесу і його результати залучені в систему оцінювання, яка є регулюючим засобом розвитку системи освіти. Таким чином, вивчення фінського позитивного досвіду організації та ведення навчального процесу представляє особливий інтерес в аспекті розвитку вітчизняної освіти.

Висновок до розділу 3

Отже, освітні ресурси неформальної освіти відрізняються різноманіттям і інноваційністю: участю в реалізації експериментальних проєктів, онлайн-семінарів, відеоконференцій, відеолекцій, вебінарів. До неформальної освіти відносяться такі соціально значущі заходи, як конкурси професійної

майстерності, педагогічні ради, фестивалі відкритих уроків, конкурси методичних розробок, а також регіональні навчально-методичні комісії, мережеві спільноти, наукові лабораторії, стажування, майстер-класи, корпоративне навчання та ін.

Неформальна освіта педагога, будучи вільною від обов'язкових регламентів і стандартів, реалізується на принципах добровільності й ініціативи, в цьому контексті є тим місцем, яке швидше за все реагує на виклики сучасності і запити суспільства.

Проаналізовано даний тип освіти, представлений у вигляді безлічі різноманітних практик, що реалізуються професіоналами високого рівня в різних сферах, яскравими захопленими людьми, які створюють навколо себе простір, надають учням свободу вибору в здобутті нових знань і навичок. До неформальної освіти відносять заходи, що можуть бути реалізовані поза державними інституціями і не потребують відповідної стандартизації своїх результатів. Як правило, такі проекти ведуть ініціативні творчі групи, некомерційні організації, наукові співтовариства і інші структури, не пов'язані безпосередньо з системою освіти.

ВИСНОВКИ

Нами доведено, що у науково-педагогічній літературі поняття неформальної освіти з'явилося в другій половині ХХ століття, та пов'язано з ростом світової кризи в освіті. До цього часу фахівці в галузі освіти стали висловлювати стурбованість у зв'язку з повільною адаптацією офіційних систем освіти до соціально-економічних змін. Крім того, в суспільстві зросло усвідомлення того, що необхідно більше уваги приділяти якості життя людей. Історія неформальної освіти за кордоном пов'язує відмінність між формальною, неформальною та інформальною освітою з роботами Ф. Кумбса і М. Ахмеда. Питання розвитку неформальної освіти дорослих знаходять відображення в дослідженнях вчених І. А. Зимньої, С. Г. Вершловського, Т. В. Мухлаєвої та ін.

Учені зазначають, що при конструюванні поняття «неформальна освіта» можна відзначити відмінність, різноманітність, об'єднаність, особливість, координованість елементів освіти, педагогічного процесу в основі неформальної освіти. На думку науковців, неформальна освіта характеризується інтерактивними методами навчання, базується на особистісному інтересі учнів і особистому досвіді, а інтелектуальні та прикладні дослідження проходять «тут і зараз». Неформальна освіта – це психолого-педагогічна модель, заснована не на традиційних методах навчання, а на досягненні всього через практику.

Нами з'ясовано, що у науковій теорії зміст поняття «неформальна освіта» знаходиться на стадії розробки. Напрями розгляду визначаються різними методологічними підходами.

У роботі подано характеристику неформальної освіти в Україні, що розглядається як процес отримання знань, умінь і навичок для задоволення освітніх особистісних потреб, поки що не регламентовано місце її здобуття, термін і форма навчання, заходи державної атестації. Законодавство України про освіту дорослих (освіта впродовж життя) базується на Конституції України,

складається із законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про освіту дорослих» та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність системи освіти дорослих (освіти впродовж життя).

Державна політика в сфері освіти дорослих (освіти впродовж життя) визначається Верховною Радою України і ґрунтується на принципах: доступності та добровільності отримання освіти громадянами протягом життя; неперервності і наступності процесу освіти; цілеспрямованості, динамічності, прогнозованості системи освіти дорослих (освіти впродовж життя); науковості, технологічності та перспективності; інтеграції системи освіти дорослих (освіти впродовж життя) України в світову систему освіти дорослих (освіти впродовж життя); державної підтримки системи освіти дорослих (освіти впродовж життя); фінансування державних і комунальних закладів освіти дорослих (освіти впродовж життя) відповідно до їх структури, нормативів і надання освітніх послуг; врахування особливостей структури і змісту освітніх потреб особистості на різних стадіях її життєвого шляху; єдності формальної і неформальної освіти; конкурентоспроможності та доступності при визначенні і реалізації пріоритетних напрямів розвитку системи освіти дорослих (освіти впродовж життя).

Громадяни України мають право на здобуття освіти протягом життя незалежно від віку, статі, етнічної приналежності, освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня, наукового ступеня і вченого звання, світоглядних переконань, соціального і майнового стану, місця проживання, стану здоров'я, а також право на підтримку з боку держави і суспільства, право на умови навчання, що відповідають особливостям дорослої особи, право на офіційне визнання фактичного освітнього рівня та кваліфікації, здобуті в процесі

формальної та неформальної освіти. Вони вільні у виборі форм освіти дорослих (освіти впродовж життя), навчальних закладів та установ, напрямів підготовки і спеціальностей, освітніх та освітньо-професійних програм.

Нами виділено такі характеристики неформальних освітніх практик: орієнтація на конкретні навчальні запити різних соціальних, професійних, демографічних груп населення; відсутність примусового характеру, діяльність ґрунтується на власній мотивації людей; високий особистісний зміст навчання; внутрішня відповідальність осіб, які навчаються за результат освітньої діяльності; розвиток індивідуальних якостей, що забезпечують сприятливі передумови для гідного особистого життя, а також успішної участі в суспільній і трудовій діяльності; забезпечення можливостей для більш успішного розуміння і, якщо необхідно, зміни навколишньої соціальної структури; розвиток мобільності в мінливих умовах сучасного світу; гнучкість в організації та методах навчання; високий рівень активності людей, що проходять навчання; оцінювання учнями отриманих результатів на основі визначених критеріїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ардабацкая И.А. Неформальное образование в школе: проблемы и перспективы // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. – 2016. – № 1.
2. Бабаева Э.С. История неформального образования за рубежом // Гуманизация образования. – 2015. – № 2.
3. Бирюкова И. К. Неформальное образование: понятие и сущность // Известия ВГПУ. – 2012. – №10
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М., 1996.
5. Золотарева А.В. Дополнительное образование детей в аспекте формальных и неформальных характеристик // Ярославский педагогический вестник. – 2015. – № 4. – С. 46–53.
6. Иванова И.В. Неформальное образование инвестиции в человеческий капитал // Вестник Томского государственного университета. – 2015. – № 390.
7. Кульпединова М.Е. Неформальное образование в общественном объединении как фактор социального самоопределения детей и молодежи // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. Серия: Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика. – 2012 – Т. 18 – № 1. – Ч. 2. – С. 198–202.
8. Макарский А.М. Формирование экологической культуры учащихся в условиях неформального экологического образования. – СПб., 2007.
9. Мухлаева Т.В. Международный опыт неформального образования // Человек и образование. – 2010. – № 4. – С. 158–162.
10. Песковский Е.А. Неформальное образование как средство формирования готовности старшеклассников к высшему образованию: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Красноярск, 1997.

11. Хамадаш А. Неформальное образование: концепции, состояние, перспективы / Али Хамадаш // Перспективы (журнал ЮНЕСКО). – 1992. – № 1/2.
12. Coombs P. and Ahmed M. *Attacking Rural Poverty. How non-formal education can help*, Baltimore: John Hopkins Press., 1974.
13. Зарецкая С.Л. Глобализация и образование: сб. обзоров [Текст] / Отв. ред. С.Л. Зарецкая. – М.: ИНИОН, 2001. – С. 83–84.
14. Про вищу освіту : Закон України від 09.08.2019 р. № 2745–VIII
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556–18#n270>
15. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII / Дата оновлення 09.08.2019. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145–19>
16. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. за № 344. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
17. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні : Указ Президента України від 04.07.2005 р. № 1013/2005. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1013/2005>
18. Андрущенко В. П., Бех І. Д., Волощук І. С. Педагогіка вищої школи. Київ : Педагогічна думка, 2009. 256 с.
19. Архипова М. В. Модель формування дослідницької компетентності майбутнього інженера-педагога. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VChdpu/ped/
20. Бібік Н. В. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики*. Київ : К.І.С., 2004. С. 45–50.

21. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ : ВАТ «Книжкова друкарня наукової книги», 2004. 112 с.
22. Віаніс-Трофименко К. Б. Підвищення професійної компетентності педагога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 176 с.
23. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
24. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 575 с.
25. Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія : навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2014. 417 с.
26. Головенкін В. П. Педагогіка вищої школи : підручник. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 290 с.
27. Державний стандарт вищої освіти. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
28. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
29. Ключові компоненти компетентності педагога. URL: <https://osvita.ua/school/method/9170/>
30. Компетентність сучасного вчителя. URL: <http://tme.umo.edu.ua/docs/5/11sercmt.pdf>.
31. Кузьміна Н. В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1990. 119 с.
32. Маркова А. К. Психология профессионализма. – Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 308 с.
33. Мирончук Н. М. Кваліфікаційні вимоги до викладачів вищих навчальних закладів як основа змісту освітньо-професійних програм підготовки фахівців.

- Проблеми освіти: Збірник наукових праць*. Вип. 82. Вінниця – Київ, 2015. С. 172-176. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/42973824.pdf>
34. Немченко С. Г. Педагогіка вищої школи : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2014. 534 с.
35. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ, 2009. URL: http://pidruchniki.com/10310208/pedagogika/vidi_formi_kontrolyu
36. Педагогічна компетентність. URL: https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/administration/34011/
37. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2009. № 2. С. 55–60.
38. Професійні стандарти в системі вищої освіти. URL : <https://knute.edu.ua/file/MTc=/a1b87c26c6aba69419e475419260ff0e.pdf>
39. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навч. посіб. / за ред. І. Л. Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. 144 с.
40. Стандарт вищої освіти. URL : <http://aphd.ua/zatverdzeni-standarty-vyshcho-osvity-stanom-na-13072019>
41. Стрельников В. Компоненти професійної компетентності викладача вищої школи. *Гуманітарний вісник*. 2013. № 28. С. 278–285.
42. Ткачук С. І. Професійна компетентність сучасного вчителя трудового навчання. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/24435/1/Ткачук.pdf>
43. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. : реком. МОН України для студентів магістратури вищих навчальних закладів непедагогічного профілю. Херсон, 2011. 608 с.
44. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с.
45. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-

ориєнтованної парадигми освіти : *Учень в загальноосвітній школі*. – Москва : ІОСО РАО, 2002. С. 135–157.

46. Чернілевський Д., Гамрецький І., Зарічанський О., Луцький М., Пшеничнюк О. Педагогіка вищої школи : підручник. Вінниця : АМСКП, Глобус-Прес, 2010. 408 с.

47. Кічула М. Я. Освітній моніторинг: структурний аналіз. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / Ред. кол. Т. Біленко (гол. редактор), М. Чепіль, А. Федорович та ін. Дрогобич : Ред.-вид.відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. Вип. 25 : Педагогіка. С. 115–128.

48. Корсак К. Теоретико-методологічні проблеми забезпечення якості природничої та інженерної освіти. *Вища освіта України*. 2005. № 4. С. 28–34.

49. Кощеєва І., Щуклина Е. Якість недержавного вищого освіти в оцінках студентів і викладачів. *Alma mater*. 2003. № 7. С. 23–28.

50. Кремень В. Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації : факти, роздуми, перспективи. К. : Грамота, 2003. 216 с.

51. Кузнецов А. А. Моніторинг якості підготовки учасників : організація. *Стандарти і моніторинг в освіті*. Москва, 2000. № 5. С. 38–42.

52. Кузнецова Г. Зразки аналітичних наказів. *Сучас. шк. України*. 2012. Серпень (№ 8). С. 7–75.

53. Кулемин Н. А. Тестові технології – основа моніторингу якості освіти. *Розвиток системи тестування в Росії* : тез. докл. Всерос. конф. Москва, 1999. Ч. 2. С. 106–107.

54. Куприна А. І. Моніторинг як засіб підвищення якості управління освітнім процесом : дис. канд. пед. н.: 13.00.01. Екатеринбург, 1999. 186 с.

55. Лебедев О. Е. Качество образования как социально-педагогическая проблема. *Оценка качества общего образования как фактор развития школы: материалы и тез. докл. всерос. науч.-практ. конф.* Самара, 2000. С. 5–12.
56. Леднев В. С. Содержание образования : сущность, структура, перспективы. Москва: Высшая школа, 1991. 224 с.
57. Лернер И. Я. Качество знаний учащихся: какие они должны быть? Москва, 1978. 48 с.
58. Лещенко М. П. Технології підготовки вчителів до естетичного виховання за рубежом: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 1996. 351 с.
59. Локшина О. Стандартизоване оцінювання навчальних досягнень учнів : світові підходи. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2003. № 4. С. 37–39.
60. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти : теорія і практика. Київ : Шкільний світ, вид-во Л. Галіцина, 2006. 128 с.
61. Лукіна Т. О., Патрикаєва О. О. Моніторинг якості освіти : теорія і практика. Київ: Плеяди, 2005. 112 с.
62. Лукьянова М. И. Профессионально значимые личностные качества учителя как фактор развития личности учащихся. Развитие учащихся в процессе усвоения знаний. Ульяновск, 1995. 149 с.
63. Ляшенко О. Концептуальні засади моніторингу якості освіти. *Моніторинг якості освіти : світові досягнення та українські перспективи*. Київ : К.І.С., 2004. С. 21–27.
64. Мадзігон В. М., Вачевський М. В. Якість системи освіти як чинник високого рівня професійних компетенцій маркетологів. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 1(115). С. 69–76.
65. Майоров А. Н. Мониторинг в образовании : у 2 кн. Санкт-Петербург : Образование и культура, 1998. Кн. 1. 344 с.

66. Макаров А. А. Методология и методы системной организации комплексного мониторинга качества образования : автореф. дис. ... д-ра техн. наук : 13.00.01 Москва, 1999. 22 с.
67. Мартыненко М. В. Внутривузовский мониторинг как средство управления качеством образования : дис. канд. пед. наук : 13.00.08. Ставрополь, 2003. 172 с.
68. Матрос Д. Ш. Управление качеством образования на основе новых информационных технологий и образовательного мониторинга. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Пед. изд-во России, 2001. 128 с.
69. Моніторинг : практика впровадження. *Відкритий урок. Методична робота* : Вип. 3–4 / Р. С. Яковлева та ін.; упоряд. Л. Г. Чернікова. Київ : Плеяди, 2005. 112 с.
70. Моніторинг рівня навчальних досягнень з використанням Ітернет-технологій : монографія / за ред. В. Ю. Бикова, чл.-кор. АПН України, д. тех. н., проф.; Ю. О. Жука, канд. пед. наук, доц. Київ : Педагогічна думка, 2008. 128 с.
71. Моніторинг якості освіти : світові досягнення та українські перспективи / заг. ред. О. І. Локшиної. К. : К.І.С., 2004. 128 с.
72. Образование : сокрытое сокровище : Доклад Межд. комиссии по образованию для XXI века, представленный ЮНЕСКО. Париж : Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры, 1997. 296 с.
73. Образование : традиция и инновации в условиях социальных перемен / ред. Г. Глейзера, М. Вилотиевича; РАО; Ин-т информатизации образования; Ассоциация учит. фак. Сербии. Москва : Изд-во Ин-та информатизации образования РАО, 1997. 319 с.
74. Овчарук О. Сучасні тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних країнах. *Шлях освіти*. 2003. № 2. С. 17–21.
75. Панченко Л. М. Проблема управління якістю освіти : (соціально-філософський аналіз). *Вища освіта України*. № 3 : Додаток. 2006. С. 200–206.

